

**YARGITAY HUKUK GENEL KURULU’NUN HÂKİMİN
BİLİRKİŞİ RAPORUYLA BAĞLI OLUP OLMADIĞI
HAKKINDA VERMİŞ OLDUĞU 24.12.2008 GÜN ve E.
2008/4-734, K. 2008/766 SAYILI KARARININ TAHLİLİ**

*Evolution of the Turkish Court of Cassation’s Decision 24.12.2008
dated and numbered E. 2008/4-337 E., 2008/766 K. on whether the
Courts are bound by the Expert Reports*

Cenk AKİL*

I- YARGITAY HUKUK GENEL KURULU KARARI

DAVA: Taraflar arasındaki “maddi ve manevi tazminat” davasından dolayı yapılan yargılama sonunda; Asliye Hukuk Mahkemesi’nce davanın reddine dair verilen 4.7.2006 gün ve 2005/222 E., 2006/206 K. sayılı kararın incelenmesi davacı vekili tarafından istenilmesi üzerine, Yargıtay 4.Hukuk Dairesi’nin 8.11.2007 gün ve 2006/13655-2007/13807 sayılı ilamıyla;

(... Dava, trafik kazasından kaynaklanan yaralanma nedeniyle maddi ve manevi tazminat talebine ilişkindir.

Mahkemece istem reddedilmiş, karar davacı tarafından temyiz edilmiştir.

Davacı, davalının kullandığı araçla çarpması sonucu yaralandığını ve olayda davalının hızla gelerek çarptığından tam kusurlu olduğunu belirterek maddi ve manevi

---

* Dr., (akilcenk@yahoo.com).

tazminat istemiştir. Davalı cevabında davacının özensiz bir şekilde yola fırladığını belirterek davanın reddini savunmuştur.

Hükme dayanak yapılan kusur raporlarında davacının kontrolsüz ve tedbirsiz olarak yola giriş yaparak olaya (%100) kusuru ile sebebiyet verdiği açıklanmıştır. Mahkemece davacının olayda tamamen kusurlu olduğu gerekçesiyle istem reddedilmiştir.

Dosya kapsamına göre davalı tehlikeli vasıta kullanmak suçundan ön ödemede bulunmuştur. Bu haliyle, davalı olayda bir miktar kusurlu olduğunu kabul etmiştir. Olayın gelişimine göre davalının tamamen kusursuz kabul edilmesi doğru değildir. Şu durumda, mahkemece takdir edilecek kusur oranına göre bir miktar tazminata hükmedilmelidir.

Anılan yön gözetilmeden istemin tamamen reddi usul ve yasaya aykırı olup kararın bozulması gerekmiştir...),

Gerekçesiyle bozularak dosya yerine geri çevrilmekle, yeniden yapılan yargılama sonunda; mahkemece önceki kararda direnilmiştir.

Hukuk Genel Kurulu'nca incelenerek direnme kararının süresinde temyiz edildiği anlaşıldıktan ve dosyadaki kağıtlar okunduktan sonra gereği görüldü:

KARAR : Dava, trafik kazasından kaynaklanan maddi ve manevi tazminat istemine ilişkindir.

Davacı vekili 15.06.2005 tarihli dava dilekçesiyle; davalının 04.01.2005 günü, kullandığı otomobil ile davacıya %100 kusurlu olarak çarptığını, yaralanmasına neden olduğunu, davalı hakkında tehlikeli vasıta kullanmaktan soruşturma başlatıldığını, bir mağazada 700 YTL aylık çalışan davacının kaza nedeniyle işini bıraktığını, spor akademisine girecek olan davacının bu şansını da yitirdiğini, fazlaya ilişkin hakları saklı kalmak kaydıyla 1.000 YTL maddi ve 10.000 YTL manevi tazminatın davalıdan olay tarihinden itibaren banka reeskont faizi ile birlikte tahsiline karar verilmesini talep ve dava etmiştir.

Davalı, davacının tam kusurlu olduğunu, kendi kusuruna dayanarak tazminat isteyemeyeceğini, kazanın olduğu yerin yaya trafiğine kapalı bulunduğunu, davacının yayaların geçmesi gerektiği yaya geçidinden geçmediğini, otobüsten iner inmez yola fırladığını, fren yapıp, korna çaldığını, iş gücü kaybının olmadığını, kendisi ile ilgilendiğini, maddi yardımda bulunduğunu, dizüstü bilgisayar istediklerini ve aldığını, maddi zararını karşıladıklarını, istenen tazminatın fahiş olduğunu, yapılan soruşturma neticesinde takipsizlik kararı verildiğini, davanın reddi gerektiğini cevaben bildirmiştir.

Mahalli Mahkemece deliller toplanmış, şahitler dinlenilmiş, dosyada önce bir makine mühendisinden rapor alınmış, davacının %100 kusurlu olduğu belirtilmiştir. Bununla yetinmeyen Yerel Mahkeme, Adli Tıp Kurumu Trafik İhtisas Dairesinden rapor almış, bu Kurum'da davacının %100 kusurlu olduğunu saptamıştır.

Olayı değerlendiren Mahkeme davanın reddine karar vermiştir. Kararı davacı vekili temyiz etmiştir. Özel Daire; Yukarıya metni alınan bozma kararında olayı özetledikten sonra; "Dosya kapsamına göre davalı tehlikeli vasıta kullanmak suçundan ön ödemede bulunmuştur. Bu haliyle davalı olayda bir miktar kusurlu olduğunu kabul etmiştir. Olayın gelişimine göre davalının tamamen kusursuz kabul edilmesi doğru değildir. Şu durumda, mahkemece takdir edilecek kusur oranına göre bir miktar tazminata hükmedilmelidir." gerekçesi ile hükmü bozmuştur. Yerel Mahkeme ilk kararında direnmiştir.

Uyuşmazlık; ön ödemede bulunan davacının bir miktar kusurunu kabul etmiş sayılıp sayılmayacağı ve;

Olayın gelişimine göre davalının tamamen kusuruz kabul edilmesinin doğru olup olmadığı, mahkemece takdir edilecek kusur oranına göre bir miktar tazminata hükmedilip edilemeyeceği noktalarında toplanmaktadır.

Müzakereler sırasında, çoğunluğun görüşünün ön ödemede bulunulmasının bir miktar kusurun kabul edilmiş sayılmayacağı yönünde belirlenmesi karşısında, Özel Daire sözcüleri bu gerekçelerinden vazgeçmişler, çoğunluğun görüşünü benimsemişler ve bu husus uyuşmazlık konusu olmaktan çıkmıştır.

Geriye sadece; muhakeme sırasında alınan bilirkişi raporlarına karşın, hâkimin bizzat şahsi bilgisi ile bir miktar kusuru kendisinin belirleyip belirlemeyeceği noktasi uyuşmazlık konusu olarak kalmıştır.

İşin esasına geçmeden önce; Yerel Mahkemenin direnme kararında bir nebze yer verdiği ve dosyaya davalı tarafından ibraz edildiği anlaşılan, resmi olmayan, tek taraflı alınan hukuki mütalaaya hiçbir şekilde değer verilemeyeceği hususunun vurgulanması gerekmiştir.

Bu görüş Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 07.03.2007 gün ve 2007/1-101 E., 107 sayılı Kararı ile de benimsenmiştir.

Müzakereler sırasında; Tüm konuşmacılar hâkimin bilirkişi raporu ile bağlı olmadığını dile getirmişlerdir. Bu husus çok doğrudur. *Ancak, hâkim kendisini bilirkişi veya bilirkişi kurulu yerine koyamaz. Özel veya teknik bilgiyi gerektiren konularda şahsi bilgisi ile kusur belirleyemez.* Bu görüşü Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 2.4.1986 gün ve 1984/4-847 E, 1986/338 K; 8.11.1995 gün ve 1995/19-601 E, 938 K; 2.4.2003 gün ve 2003/4-185 E, 263 K; 7.3.2007 gün ve 2007/11-94 E, 113 K; 19.3.2008 gün ve 2008/11-262 E, 260 K; 14.5.2008 gün ve 2008/11-392 E, 377 sayılı kararları da doğrulamaktadır.

Hâkim özel veya teknik bilgiyi gerektiren hallerde şahsi bilgisi ile kusur belirlemesi yapamayacağına göre, yeniden bilirkişi incelemesi yaptırması gerekecektir. Bu görüş de Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 8.12.2004 gün ve 2004/4-642 E, 648 K; 2.3.2005 gün ve 2005/11-81 E, 118 K; 30.1.2008 gün ve 2008/11-42 E, 45 K; 5.11.2008 gün ve 2008/4-655 E, 664 sayılı kararlarında vurgulanmıştır.

Ancak, davacı vekili, gerek Yerel Mahkemenin ilk verdiği kararı ve gerekse direnme kararını temyiz ederken, bilirkişi raporlarının yetersizliğinden bahsederek yeniden rapor alınması hususunu dile getirmediği gibi, Özel Dairede hiçbir şekilde yeniden bilirkişi incelemesi yapılması gerektiği yönünde bozma yapmamıştır. Zira, bozma kararında bilirkişi raporlarının yetersiz olduğunu açıklamamış, o raporları kabul etmiş, davacının kusurlu olduğunu benimsemiş ve hâkime bütün bunlara rağmen bilirkişi yerine geçerek, bir miktar davalıya kusur ver diyerek bozma yapmıştır. O halde; bu somut olayda bilirkişi raporları kesinleşmiştir. Davalı yönünden raporlarda ki kusur oranı kazanılmış hak haline dönüşmüştür.

Bu görüşü Prof.Dr.Baki Kuru Hukuk Muhakemeleri Usulü isimli 1995 B.m tarihli El Kitabının 837. sahifesinde "...Mahkeme, eski kararının kısmen onanan (bozma kararının kapsamı dışında kalan) bölümü üzerinde (usule ilişkin kazanılmış hak nedeniyle) yeni bir inceleme yapamaz..." demek suretiyle desteklemektedir.

Ayrıca; "...III-Usule ait mütektesep hakkın diğer bir şekli de bazı konuların temyiz dairesinin bozma kararının şümulü dışında kalarak kesinleşmesi ile meydana gelen şeklidir..." açıklaması yapan İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulunun 09.05.1960 tarih ve 1960/21 E, 9 sayılı kararı da doğrulamaktadır.

Bazı üyelerin görüşmeler sırasında yeniden bilirkişi incelemesi yapılması gerektiğini bildirmelerine karşın, çoğunluk yukarıda açıklanan nedenlerle yeniden bilirkişi incelemesi yapılması gerektiği görüşüne itibar etmemiştir.

Burada bir hususu daha açıklamak gerekmektedir. Özel Daire ve bu konu ile ilgili diğer Yargıtay Daireleri, ceza davası açılan hallerde, ceza davasında alınan kusur raporu ile karar verilip, karar kesinleşse dahi, bu raporun hukuk hâkimini kusur yönünden bağlamayacağını içtihat etmektedirler ve bu konu Hukuk Genel Kurulunca da benimsenmektedir.

Örnek olarak; Yargıtay 4.Hukuk Dairesinin 13.3.1980 gün ve 1980/1279 E, 3256 K; 4.4.1983 gün ve 1983/2980 E, 3596 K; 20.11.2000 gün ve 2000/7530 E, 10263 K; 3.4.2002 gün ve 2001/12922 E, 2002/4096 K; Yargıtay 17.Hukuk Dairesinin 4.7.2005 gün ve 2005/8185 E, 7316 K; 16.10.2006 gün ve 2006/4396 E, 7881 K; Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 12.5.2004 gün ve 2004/4-290 E, 289 K; 14.12.2005 gün ve 2005/10-680 E, 733 sayılı kararlar gösterilebilir.

Tatbikat ceza davasındaki kusurun hukuk hâkimini bağlamayacağını, hukuk hâkiminin yeniden kusur incelemesi yaptırması gerektiğini içtihat ettiğine ve bilirkişi incelemesi yapılmasının gerektiğini vurguladığına göre, *somut olayda Özel Dairenin hâkimin bilirkişi heyeti yerine geçip kusur belirlemesi yapması gerektiğini ileri sürmesini benimsemek mümkün değildir.*

Bilirkişi müessesesi tenkit edilebilir. Verdikleri raporlar hukuki çerçevede yok sayılabilir. Ama o müessese kaldığı sürece yeniden rapor alınmasını gerektiren durumlarda, başka bir bilirkişi heyetinden rapor aldırılabilir. Yoksa hâkim bilirkişi heyeti yerine geçirilemez. Özel veya teknik bilgiyi gerektiren durumlarda da şahsi bilgisine göre kusur belirlemesi sonucu karar vermesi istenilemez. Şimdiye kadarda hukuk dairelerinin tümü bilirkişi incelemesi yapılmasını icap ettiren hallerde bilirkişiden rapor alınmasının şart olduğunu içtihat etmişlerdir.

Yukarıdan beri açıklanan nedenlerle ve mahkeme kararında yer verilen gerekçelerle usul ve yasaya uygun bulunan mahalli mahkeme kararının onanması gerekmektedir.

SONUÇ: Davacı vekilinin temyiz itirazlarının reddi ile direnme kararının yukarıda açıklanan gerekçelerle ONANMASINA, gerekli temyiz harcı peşin alındığından başkaca harç alınmasına mahal olmadığına, 24.12.2008 gününde ikinci görüşmede oyçokluğu ile karar verildi.

KARŞI OY

Trafik kazasından kaynaklanan maddi ve manevi tazminat isteminin reddine ilişkin yerel mahkeme hükmü Yüksek Hukuk Genel Kurulu çoğunluğunca onanmıştır.

Konunun önemi ve özelliği gereği olayın açıklanmasında yarar vardır. Davacının olayda tam kusurlu olduğu gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiştir.

1- Maddi Olay:

Olay 04.01.2005 günü Ankara-Kavaklıdere, Kuşulu Parkın karşısında Atatürk Bulvarı üzerinde otobüs durağının olduğu yerde meydana gelmiştir. Davacı otobüsten inmiş, Karum İş Merkezindeki işyerine gitmek için diğer yolcularla birlikte karşıdan karşıya geçmek istemiştir. Durakta birkaç otobüsün yolcu indirdiği sırada otobüslerle aynı yönden gelen ve özel aracını kullanan davalı, duran otobüsleri sollar ve sol şeritten Çankaya'ya doğru kendi beyanına göre 40 km hızla, ancak iddiaya göre ise hızlı yoluna devam ederken duran otobüsün önünde yola çıkarak karşıdan karşıya geçmek isteyen

davacıya çarparak yaralanmasına sebebiyet vermiştir. Çarpma sırasında davacının birkaç metre öteye fırlatıldığı ileri sürülmektedir.

Adli muayene raporunda; "...Sol medial malleol kırığı mevcut olup, ortopedik kliniği tarafından acil olarak ameliyata alındı. Diğer bulgular normaldir..." biçiminde geçici rapor verildiği yazılıdır.

İş güvenliği uzmanı makine mühendisi tarafından dosya üzerinde yapılan inceleme sonucu verilen rapora göre; davacı % 100 kusurlu bulunmuştur.

Adli tıp kurumu Trafik İhtisas Dairesinin raporu da aynı doğrultudadır.

Her iki rapor; "Olay yerinde yaya geçidinin bulunmadığı, sağını, solunu kontrol etmeden otobüsün önünden kontrolsüz yola çıktığı, öncelikli geçişin davalıya ait olduğu, duraktaki otobüsler gittikten sonra geçiş yapması gerektiği, 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanununun 68.maddesinde yazılı kuralları bütünüyle ihlal ettiği, olay yerinde yaya geçidi, trafik ışığı ve görevli memurun olmadığı" gerekçelerine dayanmaktadır.

Kazanın meydana geldiği yer şehir içi ve çok şeritli beş ayrı yönden gelen yolların birleştiği bir kavşaktır. Şehir içindeki hız sınırı en fazla 50 km olup, davalı bizzat kendi beyanıyla 40 km hızla kavşağa girdiğini bildirmektedir. Bu durum sabit olmasına karşı her iki raporda da bu husus değerlendirilmemiş, eleştirilmemiş, açıkça göz ardı edilmiştir. Trafik yoğun olduğu böyle bir kavşakta yayaların güvenli bir şekilde geçişlerini sağlayacak tedbirleri almayan (alt-üst geçit ya da zeminde yayaların geçişi için gerekli trafik işaretlerinin yapılması gibi) Ankara Büyükşehir Belediyesinin sorumluluğuna ise hiç değinilmemiştir.

Öte yandan dava dilekçesinde; davacının iki bacağına kırıklar bulunması nedeniyle platin takıldığı, 60 gün hastanede yattığı, uzun süre iki bacağına alçı bulunması nedeniyle koltuk değnekleriyle ayakta kaldığı ve yürüdüğü, hayatı boyunca bacaklarındaki platinleri taşımak zorunda kalacağı, bu hastalık ve sakatlık nedeniyle 700,00 YTL aylıkla çalıştığı işinden ayrılmak zorunda bırakıldığı, işe girme şansının kalmadığı, lise mezunu olduğu, atletizmde birçok ödülleri bulunduğu, Spor Akademisine girmeye hazırlandığı, ancak belirtilen rahatsızlığı nedeniyle atletizm dalında bunu gerçekleştiremediği açıklanmıştır.

2- Bozma Kararı:

Bozma kararında "...Dosya kapsamına göre davalı tehlikeli vasıta kullanmak suçundan ön ödemede bulunmuştur. Bu haliyle dayalı olayda bir miktar kusurlu olduğunu kabul etmiştir. Olayın gelişimine göre davalının tamamen kusursuz kabul edilmesi doğru değildir. Şu durumda mahkemece takdir edilecek kusur oranına göre bir miktar tazminatta hükmedilmelidir" denilmektedir.

Kusur oranının belirlenmesine önemli bir kanıt teşkil eden "Trafik Kazası Tespit Tutanağı" düzenlenmemiştir. Olay yerinde görevli mahkemece keşif de yapılmamıştır.

3-Olayın İrdelenmesi:

Trafik kazası; Kuşulu Parkın karşısında otobüs durağının olduğu yerde Atatürk Bulvarı, Paris, Cinnah, Protokol ve Polonya Caddelerinin birleştiği, trafiğin oldukça yoğun olduğu beşli kavşakta meydana gelmiştir. Gerçekten otobüs durağının olduğu yerde karşıdan karşıya geçiş için yaya geçidi ve işaretleri yoktur. Bazen 3-5 otobüsün ard arda durduğu böyle bir durakta yayaların karşıdan karşıya geçmemelerini düşünmek olanaksızdır. Çok şeritli yolların birleştiği bir kavşakta yayaların güvenli bir biçimde geçmelerini sağlamak için gerekli tedbirleri almamak ve çözüm yollarını düşünmemek sorumlu kurum ya da idare açısından başlı başına bir olay olarak değerlendirilmelidir. Bu

durum can ve mal güvenliğine verilen değer ve önemin ne düzeyde olduğunu göstermek bakımından yeterli bir olgudur ve oldukça düşündürücüdür.

Olay tarihinde yürürlükte bulunan 765 sayılı TCK.nun 119.maddesi uyarınca, tehlikeli vasıta kullanmaktan dolayı davalı hakkında savcılıkça çıkartılan ön ödeme uyarısında belirtilen para cezası davalı tarafından yatırıldığından hakkında kamu davası açılmamış ve böylece dosya kapatılmıştır.

Her şeyden önce TCK.nun 119.maddesi uyarınca yapılacak işlem, bir kusurun saptanmasına bağlı değildir. Ön ödeme uyarısında belirtilen para cezası verilen süre içerisinde yatırılmadığı takdirde açılacak davada mahkemece, para cezası oranında artırılarak hükmedilir. Burada da kusur esas alınmaz. Yani sözü edilen maddenin kusurla bir bağlantısı bulunmamaktadır. Bozma ilamının bu yöne ilişkin bölümü bu nedenle yerinde olduğu söylenemez.

Ne var ki, bozma kararının şu cümlesi çok önemlidir. “Olayın gelişimine göre davalının tamamen kusursuz olduğu kabul edilmesi doğru değildir” denildiğine göre araştırmaya yönelik bir bozmanın sevk edildiği ve bununla karara esas alınan raporların yetersiz olduğu vurgulanmaktadır. Buna bağlı olarak keşif dahil yapılacak araştırma ve inceleme sonucu mahkemece takdir edilecek kusur oranına göre bir miktar tazminata hükmedilmesine işaret edilmiştir. Buradaki kusur oranı bizzat mahkemece takdir edilecek kusur değildir. Yapılacak araştırma ve inceleme sonucu yine uzman bilirkişilerin raporuna dayalı olarak mahkemece benimsenecek kusur olacağına duraksamamak gerekir.

HUMK.nun 240.maddesinde; “Bu kanunun tayin ettiği haller müstesna olmak üzere, hâkim ikame olunan delilleri serbestçe takdir eder”, aynı Kanununun 286.maddesinde ise; “Ehlivukufun rey ve mütalaaları hâkimi takyit etmez” hükmüne yer verilmiştir.

2659 sayılı Adli Tıp Kanununun 23/C-III fıkrasında; “Adli Tıp Genel Kurul kararları nihai (kesin) olmakla beraber mahkemelerin delilleri serbestçe takdir hususundaki yetkilerini kısıtlamaz” denilmiştir.

Görüldüğü gibi, Adli Tıp Kurumu Trafik İhtisas Dairesinin üzerinde yer alan ve itiraz merci olarak görev yapan Adli Tıp Genel Kurulu’nun kesin nitelikte olan kararları dahi mahkemeleri bağlamaz.

O halde, yasa koyucu tarafından hâkime oldukça geniş anlamda takdir hakkı tanınmasına karşın saptanan “Somut olayın özelliği ve gelişimi” göz ardı edilerek birbirini doğrulayan iki rapora dayanılarak hüküm verilmemelidir. Öncelikle keşif dâhil her türlü araştırma ve inceleme mahkemece yapılmalıdır. Çünkü resmi bilirkişilik görev ve yetkisine sahip Adli Tıp Kurumu dışında aynı konuda rapor verebilecek uzman kurumlar olarak İstanbul Teknik Üniversitesi Trafik Kürsüsü ile Karayolları Genel Müdürlüğüne bağlı “Fen Heyeti” bulunmaktadır. Hakkın teslimi ve mağduriyetin önlenmesi için yukarıda belirlenen olgular karşısında mahkemece takdir hakkı bu yönde kullanılarak anılan kurumlardan kusura ilişkin rapor alındıktan sonra hükmünü vermesi gerekirdi. Zira, hak kaybı ve mağduriyet söz konusu ise, hâkim birbirini doğrulayan raporlarla da bağlı değildir. Bu bakımdan çözüm yolu bulunan hallerde hâkim takdir hakkını sonuna kadar kullanmalıdır. Aksi halde biçimsellik, somut olayda olduğu gibi hakkın özünü ortadan kaldırmaktadır.

Duran aracın arkasından veya önünden her zaman yola fırlayacak insanın bulunabileceği düşünülerek bu nedenle aracının hızını azaltarak ve korna çalarak yavaş bir şekilde geçiş yapması gereken davalının 40 km hızla çok yoğun olan bir kavşakta geçiş yapması onu hiç mi kusurlu göstermez? Bu durum 2918 sayılı Karayolları Trafik

Kanununun 57/a bendine aykırı değil midir? Yine, yayaların güvenli geçişini sağlamak için gerekli tedbirleri almayan Ankara Büyükşehir Belediyesinin hiç mi olayda bir kusuru bulunmamaktadır?

Saptanan bu somut ve hukuki olgular karşısında direnme hükmünün bozulmasına karar verilmesi gerekirken Sayın Kurul çoğunluğunca onanması şeklinde gerçekleşen görüşlerine açıklanan nedenlerle katılmıyorum.

II-DEĞERLENDİRME

A- Genel Olarak Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporunun Bağlayıcılığı

Gelişen teknoloji ve bunun günlük hayatta kullanımı sonucu hukuki uyumsuzluklara konu olan somut hayat ilişkileri çeşitlilik kazanmış ve bunların bir kısmının niteliğinin anlaşılabilmesi uzmanlık gerektirir hale gelmiştir¹. Bu ilişkilerin analiz edilmesi ve açıklığa kavuşturulması ise konunun uzmanlarına başvurulmasını zorunlu kılmıştır². İçinde yaşadığımız toplumun bir üyesi olan ve kendisine biçilmiş sosyal rolün gereği olarak uyumsuzlukları çözüme kavuşturmakla yükümlü bulunan hâkimin, tıp, mühendislik, mimarlık, muhasebe, matematik, istatistik gibi uzmanlık gerektiren konularda, uyumsuzluğun temelini oluşturan vakıaların tespiti ya da açıklığa kavuşturulmasında konunun uzmanı olan kişilerin oy ve görüşlerine başvurması kaçınılmazdır. Zira bir hâkimin hukuk bilgisinin dışında kalan konular hakkında o alana özel bir ilgisi ya da merakı yoksa yeterli bilgi sahibi olabilmesi zaten imkânsızdır³. İşte,

¹ Ulukapı, Ömer: Bilirkişi Raporu ve Bilirkişi Raporunun Delil Olarak Değeri (Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, s. 291-315), s. 291. Buna karşılık ayrı bir meslek dalının konusunu teşkil etmeyen herkes için geçerli ortak hayat tecrübeleriyle elde edilebilecek veya sahip olunan bilgiler için bilirkişiye gidilmesi söz konusu olmamalıdır [Tanverdi, Mücahit: Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 89].

² Tanrıver, Süha: Bilirkişinin Hukukî Statüsü, Yükümlülükleri, Yetkileri ve Sorumluluğu, Ankara 2002, s. 29. Uzmanlaşma bilirkişiliğe ilişkin olarak sadece tekniğe ilişkin konularla sınırlı olmayıp, mahkemelerin kuruluşu bakımından da söz konusudur. Genel mahkemeler yanında özel uzmanlık mahkemelerinin varlığı bunu kanıtlamaktadır.

³ Alman hukukunda hâkimlere hukuk eğitiminin yanı sıra belirli alanlarda verilecek ilave eğitimle onlara da bilirkişi niteliği kazandırılabilceği önerilmişse de bu görüşe karşı zaten ağır ve zor olan hukuk eğitimi yanında ilave eğitim verilmesinin mümkün olmadığı itirazı ileri sürülmüştür (Olzen, Dirk: Das Verhältnis von Richtern und Sachverständigen im Zivilprozeß unter besonderer Berücksichtigung des Grundsatzes der freien Beweiswürdigung (ZZP 93 (1980), 66-86), s. 86).

bir davanın çözüme kavuşturulması bakımından önem taşıyan, açıklığa kavuşturulması ya da tespiti özel ve teknik bilgiyi gerektiren hususlarda, mahkemece oy ve görüşüne başvurulmuş üçüncü kişi ya da kişilere bilirkişi denir⁴. Şu halde bilirkişiye çözümü özel veya teknik bir bilgiyi gerektiren hallerde başvurulur (HUMK m. 275 c.1)⁵. Buradaki “özel bilgiden” kasıt, hukuk bilimi dışındaki belli bir bilim dalının araştırıp ortaya koyduğu

⁴ Tanrıver-Kitap s. 29. Alman hukukunda yapılan bir tanım için bkz. Bleutge, Peter: Die Hilfskraefte des Sachverstaendigen-Mitarbeiter ohne Verantwortung? (NJW 21/1985, s. 1185-1191), 1187. Bilirkişi, Alman hukukunda hâkimin danışmanı olarak nitelendiren görüş için bkz. Rosenberg / Schwab / Gottwald s. 837. Hâkimin yardımcısı olarak nitelendiren görüş için bkz. Pieper, Helmut: Richter und Sachverstaendiger im Zivilprozessrecht (ZZP 84/1, s. 1-40), s. 4; Zeiss, Walter / Schreiber, Klaus: Zivilprozessrecht, 10. B., Tübingen 2003, s. 181. Avusturya hukuku bakımından aynı görüş için bkz. Fasching, Hans: Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts, zweite überarbeitete und ergaenzte Auflage, Wien 1990, s. 522. Karşılaştırmalı hukuk bakımından daha fazla bilgi için bkz. Yıldırım, Kamil: Bilirkişi Delilinin Mukayeseli Hukuk ve Türk Hukukundaki Durumu (75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı, Ankara 2004, s. 833-841), s. 833 vd. Türk hukukunda bilirkişiyi hâkimin yardımcısı olarak nitelendiren bir görüş için bkz. Akyol, Şener: Hukuk Usulünde Bilirkişilerle İlgili Bazı Problemler (Mukayeseli Hukukta Bilirkişilik ve Sorunları (Yargıtay 125. Yıl Dönümü, s. 57-76), s. 64; Taşpınar, Sema: Bilirkişi Ücreti (Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, Ankara 2002, s. 347-394), s. 356-357; Şengün, Kemal Oğuz: Bilirkişinin Sorumluluğu ve Sonuçları (AD 1969/7, s. 456-463), s. 457. Danışman (müşavir) olarak nitelendiren diğer bir görüş için bkz. Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoğlu, Ayşe: Ceza Muhakemesi Hukuku, 16. B., İstanbul 2008, s. 642. Bu konuda karşılaştırmalı hukuk çalışması yapmış bulunan *Nicklisch*'e göre Belçika, Almanya, Avusturya, Polonya, İsveç ve Türkiye'de bilirkişilik bir delil olarak düzenlenmiştir ve bu yönden hâkimlikten ayrılmaktadır. Bununla birlikte, objektif, tarafsız olması ve reddedilebilme olanakları bakımından tanıklıktan ayrılmakta ve hâkimliğe yaklaşmaktadır. Bu nedenle söz konusu hukuk düzenlerinde hâkim yardımcısı görünümündedir. Bkz. Nicklisch, Fritz: Der Technische Sachverstaendige im Prozess, Effektiver Rechtsschutz und Verfassungsmaessige Ordnung, Hrs. Walther J. Habscheid, Bielefeld 1983, s. 293-341), s. 306-310 (Taşpınar s. 354 dn. 17'den naklen). Avusturya hukuku bakımından bkz. Rechberger, Walter / Simotta, Daphne-Ariane: Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts: Erkenntnisverfahren, 6. B., Wien 2003, s. 365.

⁵ Burada geçen özel veya teknik bilgiyi bilirkişinin ne şekilde edinmiş olduğunun yani o konudaki uzmanlığı nasıl kazanmış olduğunun bir önemi yoktur (Rosenberg / Schwab / Gottwald s. 837). Bununla birlikte söz konusu özel veya teknik bilginin tanınmış uzmanlık alanlarına ilişkin olması gerekir. Bu bağlamda örneğin parapsikoloji alanında bilgi sahibi olan bir bilirkişinin bilgisi delil olarak kabul edilemez (Wimmer, Wolf: Parapsychologie, Wissenschaft und Rechtsordnung (NJW 1979/12, s. 587-589), s. 587).

sonuçlara ilişkin bilgidir. Bu bilgi bilimsel araştırmaların ve deneylerin sonuçlarına veya özel bir meslek ya da sanat icrası veya ticari faaliyet sonucunda benimsenen genel anlayışa ilişkinse, hâkim, bu bilgilerin sağlanması için bilirkişiye başvuracaktır. Buna karşılık özel bilgi, toplumsal yaşamın gözlemlenmesi sonucunda ortaya çıkarılabilen, genel, herkesin bildiği yaşam deneyimi sonuçlarına ilişkinse hâkim bu konularda sahip olduğu özel bilgisini kullanabilecek, bilirkişiye bařvurmayacaktır⁶. ‘‘Teknik bilgi’’ ise fizik, kimya, matematik gibi pozitif bilimlerin verilerini uygulamaya yeterli bilgi olarak anlaşılabilir. Belli bir işletme boyutlarını aşan, genel nitelik kazanmış, yetkili kişi, kurum veya kurullarca belirlenmiş tekniğin kuralları (standartları) da teknik bilgi kavramına dâhildir⁷. Hâkimin özel veya teknik bilgiye sahip bilirkişiye başvurmasını gerektiren haller şu şekilde sıralanabilir⁸ :

1. Özel mesleki bilgilere dayanarak vakıaların tespiti⁹. Örneğin, kandaki alkol oranının tespiti, bir binadaki hasar oranının tespiti, kimyasal bir maddenin analizi,

2. Özel mesleki bilgiye dayanarak mevcut uyuşmazlık hakkında sonuçlara varılması. Örneğin, bir trafik kazasının hangi sebeplerden kaynaklandığı,

3. Mesleki bilgiye dayanılarak tecrübe kurallarının¹⁰ sağlanması. Örneğin, düzenli bir muhasebenin temel ilkeleri.

⁶ Arslan, Ramazan: Bilirkişilik Uygulaması ve Bu Uygulamaya Yargıtay’ın Etkisi (YD 1989/1-4, s. 156-201), s. 163 vd.

⁷ Arslan-Yargıtay’ın Etkisi s. 162 vd.

⁸ Bleugte s. 1186 (Deliduman s. 269’dan naklen). Karş. Bilge, Necip / Önen, Ergun: Medeni Yargılama Hukuku Dersleri, 3. B., Ankara 1978, s. 540. Alman Hukuku bakımından karş. Rosenberg / Schwab / Gottwald s. 837-838.

⁹ Bununla birlikte hâkim, karara etkili olacak vakıaları (olguları) kendisi başka ispat araşlarına başvurarak aydınlatabiliyorsa bilirkişiye başvurmamalıdır. Örneğin keşiif yoluyla bir vakıanın aydınlatılması mümkünse hâkimin bilirkişinin yardımını istemesine gerek yoktur (Arslan-Yargıtay’ın Etkisi s. 161).

¹⁰ Tecrübe kuralları kendi içerisinde basit tecrübe kuralları, tecrübe ilkeleri ve bilimsel tecrübe kuralları olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Pieper, Helmut: Pieper: Die Regeln der Technik im Zivilprozess (Betriebsberater 1987/5, s. 273-282), s. 277).

Şu halde bilirkişiye başvurulması, vakıaların tespiti, vakılardan mevcut uyumsuzluğa ilişkin sonuçlar çıkarılması ve tecrübe kurallarının ortaya konulması hususlarını kapsamaktadır. Diğer deyişle, bilirkişinin üstlenmiş olduğu işlev uyumsuzluğun hukuki değil maddi boyutuna yani vakılara yöneliktir¹¹.

Alman hukukunda da genel hayat tecrübesi ve kültürüne dayanan tecrübe kuralları hususunda hâkimin bilirkişiye başvurmaması gerektiği kabul edilmektedir. Tarafların böyle bir talebi karşısında da mahkemenin böyle bir taleple bağlılığı ve bunu kabul yükümlülüğü bulunmamaktadır. Çünkü böylesi kurallar hâkim de dâhil olmak üzere herkes tarafından bilinir ve bilinmesi gerekir¹². Genel hayat tecrübesi ve kültürüne dayanmayan, bir başka ifadeyle, sadece belli özel veya mesleki bilgiye dayanan hususlarda ise eğer mahkeme söz konusu bilgiye hiç sahip değilse bilirkişiye başvurmak zorundadır¹³.

Bilirkişi yargılamanın icrası evresinde, özel veya mesleki tecrübe kurallarının mahkemeye iletilmesi veya bu kuralları vakılara uygulayarak sonuç çıkarma veya sözü edilen kullardan hareketle vakıaların tespiti biçimde beliren bir işlevi yerine getirir¹⁴. Tecrübe kurallarını yani özel veya teknik bilgileri vakılara uygulayarak sonuç çıkarmak veya bu kuralların yardımıyla vakıaları tespit etmek ise aslında hâkimlere düşen bir görevdir. Çünkü vakıaları belirlemek ve kuralları bir sonuca ulaşmak amacıyla maddi vakıaları altlamak yargılama faaliyeti sayılmaktadır¹⁵.

Bir davanın çözümünün özel veya teknik bilgiyi gerektirdiği hallerde bilirkişinin görüşüne başvurulup başvurulmayacağına o uyumsuzluğa bakan mahkeme karar verir. Diğer deyişle, hâkim her davada özel veya

---

¹¹ Tanrıver-Kitap s. 30.

¹² Pieper s. 12 (Deliduman s. 269'dan naklen).

¹³ Pieper s. 16 (Deliduman s. 269'dan naklen).

¹⁴ Tanrıver, Süha: Bilirkişinin Etik, Hukukî ve Cezai Açılardan Sorumluluğu, (Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, Ankara 2002, s. 406-448), s. 407.

¹⁵ Tanverdi, Mücahit: Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 111.

teknik bilgisinin yeterli olup olmadığına kendisi karar verecektir¹⁶. Hâkim buna taraf veya tarafların istemi üzerine karar verebileceği gibi re'sen (kendiliğinden) de karar verebilir¹⁷.

Bilirkişi, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun "Deliller ve İkameleri" başlığı altında m. 275 vd.'da düzenlenmiştir. Bilirkişi raporunun¹⁸ delil olarak değeri m. 286'da "*Ehlivukufun rey ve mütalaaaları, hâkimi takyit etmez*" denilmek suretiyle onun takdiri bir delil olduğu ve hâkimi bağlamayacağı ifade edilmiştir. Bu hüküm, "*hâkim delilleri serbestçe takdir eder (HUMK m. 240).*" biçimindeki genel kuralın özel olarak vurgulanmasından başka bir şey değildir¹⁹. Bu düzenlemeye rağmen hâkimin bilirkişi raporuyla bağlı olup olmadığı konusunda öğretide iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre²⁰

¹⁶ Yargıtay'ın istisnai de olsa bu yönde kararları vardır. Örneğin: "Yerel mahkemece, bilirkişi raporu değerlendirmeye tabi tutulmuş ve kararda yazılı gerekçelerle sonuç olarak 16.206.50 TL. nin davalıdan tahsili hükme bağlanmıştır. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 2494 sayılı Kanunla değişik 275. maddesi uyarınca hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konuların dışında kalan ve çözümü özel veya teknik bir bilgiyi gerektiren hallerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınması gerekmektedir. *Başka bir deyimle hâkim özel ve teknik bilgisinin yetmediği hallerde bilirkişiden kendisine yardımcı olmasını ister. O halde hâkim önce kendi özel veya teknik bilgisinin o davada yeterli olup olmadığını takdir edecek; ayrıca davanın karara bağlanabilmesi için gerçekten özel veya teknik bir bilginin gerekli olup olmadığını inceleyecek ve sonunda davanın gerektirdiği ve fakat kendisinin bu özel veya teknik bilgiye sahip olmadığı kanısına varırsa, işte o zaman bilirkişiye başvurmak zorunda kalacaktır...*" (4. HD 8.12.1982, 10559/11360 : YHD 1983/1, s. 99-100). Fakat uygulamada Yargıtay, genellikle çözümü özel veya teknik bilgiyi gerektiren hallerde, hâkimin bilirkişiye başvurmak zorunda olduğuna karar vermektedir. Örneğin bkz. 3. HD 31.10.1979, 6260/6521 (YKD 1980/2, s. 207). Alman hukukunda da özel veya teknik bilgiye ihtiyaç duyulması durumunda bilirkişiye başvurulup başvurulmama konusunda son sözün hâkime ait olduğu kabul edilmektedir (Olzen s. 77).

¹⁷ Ulukapı s. 294-295. Alman hukukunda da hâkimin bilirkişi deliline kendiliğinden başvurabileceği kabul edilmiştir. Bkz. AMUK m. 144, I.

¹⁸ Bilirkişi raporu hazırlanırken geçilmesi gereken aşamalar şu şekilde sıralanabilir: 1. Bilirkişiden istenecek olan hususun tam ve doğru olarak anlaşılabilir öğrenilmesi. 2. Araştırma. 3. Araştırma sonucunda elde edilen malzemenin düzenlenerek kaleme alınması (yazılması). 4. Yazılanın tashih edilmesi. 5. Yazılanın doğruluğunun kontrol edilmesi. Bkz. Yılmaz-Bilirkişi Raporları s. 26.

¹⁹ Kuru-III s. 2769.

²⁰ Mavioğlu, Oral: Bilirkişiye Başvurma Zorunluluğu ve Bilirkişi Raporları Karşısında Yargıcın Durumu (İÜHFM 1970/XXXVI/1-4, s. 371-387), s. 384; Kalay, Ali: Bilirkişi

hâkim bir kez davanın çözümü için gerekli özel veya teknik bilgiye sahip olmadığı gerekçesiyle bilirkişiye başvurmuşsa rapor aldıktan sonra kendisindeki bilgi eksikliğini giderdiğini ileri sürerek dava hakkında kararını veremez. Böyle bir durumda hâkimin yapacağı iş ya aynı bilirkişiden ek rapor almak ya da başka bir bilirkişiye başvurmaktır. Bizim de katıldığımız diğer görüşe göre²¹ ise, hâkim, bilirkişi raporunu

---

Kurumunun Fayda ve Sakıncaları (Maliye Dergisi 1980/48, s. 148-159), s. 154; Bilge, Necip / Önen, Ergun: s. 550; Üstünkaya, Feza: Yargıç Karşısında Bilirkişi Raporunun Hukukî Değeri (ABD 1982/4, s. 84-96), s. 87; Tanverdi s. 121; Üstündağ / Tanverdi s. 29; Deryal, Yahya: Türk Hukukunda Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporu Örnekleri, İstanbul 2001, s. 60-61. Duman, İlker Hasan: Hukuk Mahkemesinde Bilirkişilik (ABD 1984/5, s. 741-763), s. 762; Köroğlu, Hasan: Uygulamada ve İçtihadta Bilirkişilik, Ankara 1995, s. 37. *Yıldırım*'a göre raporda yer alan metodun kullanılabilir olup olmadığını takdir etmek, konuya ait dil sorunu ve özel uzmanlık dereceleri raporun denetimini zorlaştırmaktadır (Yıldırım, Kamil: Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi, İstanbul 1990, s. 205). Alman Hukuku bakımından bkz. Bross, Siegfried: Richter und Sachverstaendiger, dargestellt anhand ausgewählter Probleme des Zivilprozess (ZJP 4/1989, s. 413-439), s.430.

²¹Berkin, Necmeddin: Hukuk Yargılama Usulünde Delillerin Takdirine İlişkin Sorunlar (İTİA, 1981/2, s. 145-175), s. 169; Kuru-III s. 2770; Kuru, Baki / Arslan, Ramazan / Yılmaz, Ejder: Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 20. B., Ankara 2009, s. 458-459; Deliduman, Seyithan: Türk ve Alman Hukukunda Bilirkişilik (Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı II-III, s. 258-318), s. 308; Aşçıoğlu, Çetin: Yargılama Çalışmalarında Bilirkişi Sorunu ve (Hukuk Davalarında) Nitelendirmede Bilirkişinin Görevi (TBBD 1992/3, s. 349-368), s. 350; Aşçıoğlu, Çetin: Yargılama Çalışmalarında (Hukuk Davalarında) Nitelendirme ve Bilirkişinin Görevi (Mukayeseli Hukukta Bilirkişilik ve Sorunları, Yargıtay 125. Yıl Dönümü, s. 77-95), s. 78; Pekcanitez, Hakan / Atalay, Oğuz / Özekes, Muhammet: Medeni Usul Hukuku, 7. B., Ankara 2008, s. 468; Deliduman, Seyithan: Türk ve Alman Hukukunda Bilirkişilik (Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı II-III, s. 258-318), s. 308; Ulukapı s. 307; Arslan-Yargıtay'ın Etkisi s. 177; Arslan, Ramazan: Bilirkişilik, Sorunlar ve Çözüm Önerileri (İzmir Barosu Yargı Reformu 2000, s. 190-211), s. 207; Akcan, Recep; Usul Kurallarına Dayanan Temyiz Nedenleri, Ankara 1999, s. 136; Yılmaz, Ejder: Türk Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Alman, İsviçre ve Avusturya Hukuklarında Bilirkişilik (II. Bilirkişi Eğitim Semineri, TÜRMÖB, Ankara 2000, s. 3-27), s. 14; Yılmaz, Ejder: Uygulamada Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporları (MHD, 1996/62, s. 12-31), s. 29. Ceza Usul Hukuku bakımından aynı sonuç için bkz. Güreli, Nevzat: Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik, İstanbul 1967, s. 95; Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoglu, Ayşe: s. 642. Alman hukukunda da hâkimin bilirkişi raporunu serbestçe değerlendireceği ve onunla bağlı olmadığı açıkça ifade edilmiştir. Bkz. Rosenberg / Schwab / Gottwald s. 848. İsviçre hukuku bakımından bkz. Guldener s. 368-369. Avusturya hukuku bakımından benzer görüş için bkz. Rechberger / Simotta

tamamen serbest takdir eder²², bilirkişi raporunu yeterli derecede kanaat verici bulmazsa²³, bilirkişiden ek rapor isteyebileceği gibi (HUMK m. 283) yeniden bilirkişi incelemesi de yaptırabilir (HUMK m. 284). Ancak, hâkim, bilirkişi raporunda yazılı olan özel veya teknik açıklamalardan, bilirkişi raporunda varılan sonucun yanlış olduğunu takdir edebilecek derecede bilgi sahibi olduğu kanısına varabiliyorsa²⁴ yeni bir bilirkişi incelemesi yaptırmadan, bilirkişi raporunun aksine de karar verebilir²⁵. Hâkimin bilirkişi raporu doğrultusunda karar vermek mecburiyetinde bırakılması, hâkimin bağımsızlığı (AY m. 138)²⁶ ve bilirkişi raporlarının takdiri delil olması ilkeleriyle bağdaşmamaktadır²⁷. Ancak, vurgulayarak

---

s. 365. Bununla birlikte son anılan yazarlar özellikle tıbbi konularda hâkimin bilirkişi raporu dışına çıkmasının güçlüğüne işaret etmişlerdir.

²² Ancak hâkim bunu yaparken keyfi davranmayacak, bilirkişi raporunu genel mantık kuralları ve kendi hayat tecrübesini kullanarak irdelenecektir (Rosenberg / Schwab / Gottwald s. 848). Başvurulan bilirkişinin uzmanlık derecesi arttıkça hâkimin onun raporundan ayrılması da güçleşecektir (Jauernig s. 223).

²³ Alman hukukunda bilirkişi raporu karşısında hâkimin sahip olduğu serbest delil takdiri yetkisinin, bilirkişinin alanında tanınmış ve güvenilir bir temsilci olup olmadığının ve somut ispat konusunu cevaplandırmakta ehil olup olmadığının araştırılmasıyla sınırlı kaldığı ifade edilmiştir (Olzen s. 79). Türk hukuk uygulamasında ise bilirkişi raporlarının soyut ve genel olarak kaleme alındığı şikâyet konusu olmaktadır. Bu sebeple söz konusu raporların şüpheye yer vermeyecek derecede gerekçeli olarak hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bkz. Yılmaz, Orhan: Plan, Harita veya Krokinin Uzman Bilirkişi Marifetiyle Uygulanmasında Usul (ABD 1984/5, s. 764-782), s. 780; Perçin, Hüseyin: Adli Tıp Raporlarından Yakınmalar (İBD 1974/5-8, s. 317-321), S. 321.

²⁴ Bilirkişinin raporunu açık ve uzman olmayanların dahi anlayabilmesine olanak tanıyacak şekilde basitleştirerek hazırlaması gerektiği hakkında bkz. Friedrichs, Helmut: Richter und Sachverstaendiger aus der Sicht der Sozialgerichtsbarkeit (ZZP 4/1970, s. 394-418), s. 410.

²⁵ Arslan-Yargıtay'ın Etkisi s. 177. İsviçre hukuku bakımından aynı görüşte: Guldener s. 350-351. Alman hukuku bakımından aynı görüşte: Pieper, ZJP, s. 30. Karş. Franzki s. 97.

²⁶ Söz konusu maddenin birinci fıkrasına göre hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar. Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun olarak *vicdanî kanaatlerine göre* hüküm verirler. Bu hükümden de anlaşılacağı üzere hâkimler kararlarını verirken vicdanlarının sesine de kulak vereceklerdir. O bakımdan hâkimin, tatmin olmadığı, yeterli görmediği, doğruluğuna vicdanen kanaat getirmediği bir raporla bağlı tutulması Anayasa'nın bu hükmüyle de bağdaşmamaktadır.

²⁷ Bunun yanı sıra kanımızca hâkimin bilirkişi raporuyla bağlı tutulması, doğrudanlık ilkesini de ihlal edebilecektir. Zira doğrudanlık ilkesi, yargılamanın araya başkaca bir

belirtmek gerekir ki, bu, hâkimin bilirkişi raporlarını keyfi biçimde değerlendirebilme ve ondan ayrılma yetkisine sahip olduğu anlamına gelmez. Bilirkişi raporunun aksine karar veren hâkim, mutlaka bunun gerekçesini de göstermek zorundadır²⁸. Hâkim şu ya da bu sebepten ötürü uzmanı olmadığı bir konuda verilmiş bulunan bilirkişi raporuyla bağlı kalmak istemiyorsa yeniden bilirkişi incelemesi yaptırma yoluna gitmelidir²⁹.

Karşılaştırmalı hukukta da bilirkişi raporunun hâkim tarafından serbestçe değerlendirilebileceği kabul edilmektedir. Nitekim Alman Medeni Usul Kanunu'nun 412. maddesine göre verilen raporu yeterli görmeyen mahkeme aynı veya başka bilirkişiler tarafından yeni bir rapor verilmesini emredebilir. Alman Temyiz Mahkemesi'nin kararlarına göre yeni seçilecek bilirkişilerden daha büyük dikkat ve tecrübe beklenecek olan hallerde ikinci bir bilirkişi incelemesini emredebileceği gibi önceki bilirkişiden daha geniş mesleki veya daha iyi bilgi kaynaklarına sahip olan bir bilirkişinin tayini halinde de bu yol izlenmelidir. Özellikle başka bir bilirkişi önceki bilirkişinin araştırma vasıtalarına üstünlük gösteren vasıtalara sahipse bu takdirde yeni bir bilirkişi isteği reddedilemez³⁰. Öte yandan bilirkişi raporunun değerlendirilmesinde Alman hukukundaki genel ilke, hâkimin bilirkişi raporunu serbestçe değerlendirebileceği ve onunla bağlı olmadığıdır (AMUK § 286, I, 1)³¹. Fransız hukukunda ise

---

makam ya da kişi girmeden kararı verecek mahkeme önünde ve onun tarafından yürütülmesi ve karar verilmesi anlamına gelmektedir. Diğer deyişle, uyuşmazlık hakkında karar verecek olan mahkeme, dava malzemesiyle delilleri *bizzat* değerlendirmeli ve karar vermelidir. Bu bakımdan, hâkimin bilirkişi raporunun dışına çıkmayacağı kabulü, onun delilleri *bizzat* değerlendirme yetkisine de zarar verecektir. Doğrudanlık ilkesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Pekcanitez / Atalay / Özekes s. 241-242.

²⁸ Rosenberg / Schwab / Gottwald s. 848. Ancak bu gerekçe, salt bilirkişinin *şahsı ile ilgili hususlar* olamaz. Bkz. Kunter / Yenisey / Nuhoğlu s. 642 dn.24.

²⁹ Pekcanitez / Atalay / Özekes s. 468-469. Hâkimin başka bir dava için hazırlanmış bulunan bilirkişi raporunu kendi baktığı dava için değerlendirmesi de mümkündür. Zira bilirkişi delili takdiri bir delildir.

³⁰ Ulukapı s. 311.

³¹ Rosenberg / Schwab / Gottwald s. 848; Grunsky, Wolfgang: Zivilprozessrecht, 13. B., Köln-München 2008, s. 183. Alman hukukundaki yasal düzenleme bu olmakla birlikte, uygulamada mahkemelerin bilirkişi raporları üzerindeki takdir hakkı geniş ölçüde

hâkimin bütün davalarda tarafların huzurunda uyuşmazlık konusu vakıalar hakkında uyuşmazlık konusu hakkında şahsen bilgi alabileceği ve gerekli gördüğü takdirde, bu vakıalar hakkında şahsi bilgi alabileceği, tespitler, değerlendirmeler ve tahminler yapabileceği kabul edilmektedir (FMUK m. 179). Bu hükümle, hâkimin, çekişmeli vakıalar hakkında bilirkişiye başvurmasının engellenmediği; bununla birlikte, sınırlı bir çerçevede bilirkişi üzerinde hâkimin denetiminin kuvvetlendirildiği kabul edilmektedir³².

Hâkimin bilirkişinin sunmuş olduğu raporu yetersiz bulması durumunda başka bir bilirkişiye rapor hazırlatması mümkündür. Bu iki rapor arasında farklılık bulunması durumunda ise hâkim gerekçesini göstermek kaydıyla istediği rapora dayanabilir. Yargıtay ise vermiş olduğu bazı kararlarda böyle bir durumda hâkimin birinci veya ikinci raporlara göre karar veremeyeceğini bu durumda yeniden yani üçüncü kez bilirkişi incelemesi yaptırması gerektiği yönünde kararlar vermiştir³³. Bunun yanısıra, hâkimin birden fazla bilirkişiyi görevlendirdiği işlerde azınlıkta kalan bilirkişi raporunu esas alarak karar vermesi de

---

sınırlanmıştır (ZZP 1984/1, s. 25-30). Nitekim bu konuda yapılan bir çalışmada hâkimlerin bilirkişi raporlarıyla yüzde doksan beş oranında bağlı oldukları ortaya çıkmıştır. Bkz. Sendler, Horst: Richter und Sachverstaendige (NJW 1986/47, s. 2907-2925), s. 2909. Ne var ki, bu durumdan yola çıkılarak Türk hukuk uygulamasındaki durumun da benimsenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmamalıdır. Zira, Alman hukuk uygulamasında mahkemelerin bilirkişi raporuyla geniş ölçüde bağlı olmalarının nedeni Alman Federal Temyiz Mahkemesi'nin alt derece mahkemelerinin bilirkişi raporlarıyla bağlı kalmaları gerektiği yönünde vermiş olduğu kararlar olmayıp; kural olarak titizlikle hazırlanmış bulunan bilirkişi raporundan ayrılması gerektirir haklı bir sebebin bulunmayışındandır.

³² Ulukapı, s. 312. Nitekim bu hukuk düzeninde bilirkişiye tevdi edilen görevin teknik konularla sınırlı olduğu, bilirkişiye bir trafik kazasına katılanların sorumluluklarını belirleme görevinin verilemeyeceği ifade edilmiştir. Bkz. Öztekin, Selçuk: Fransız Hukukunda Bilirkişilik (Mukayeseli Hukukta Bilirkişilik ve Sorunları, Yargıtay 125. Yıl Dönümü, Ankara 1993), s.51.

³³ Örneğin: "...Bundan başka ilk bilirkişi raporunda iki fenci bilirkişinin tespit ettikleri 210 değer kuruş ile son raporda tespit olunan 350 kuruşluk değer arasında büyük fark bulunması da raporlar arasında aykırılık bulunduğunu ortaya koymakta *bu aykırılığın giderilmesi için yeniden bilirkişi incelemesi yapılması gerekmektedir...*" (YHGK 11.2.1970, 5 / 598-79: ABD 1970/4, s. 637).

mümkündür³⁴. Aksi halin kabulü dava hakkındaki kararın hâkimler tarafından değil bilirkişiler tarafından verildiği anlamına gelecektir ki, bu durum, yargı yetkisinin bağımsız mahkemelerce kullanılacağını düzenleyen AY m. 9 hükmüne aykırılık teşkil eder.

Öğretide bir görüşe göre³⁵ hâkim, davanın çözüme bağlanması için gerekli özel veya teknik bilgiye sahip olsa da bilirkişiye başvurmak zorundadır. Bizim de katıldığımız diğer görüşe göre ise hâkim, davanın karara bağlanması için özel veya teknik bilgiye gerek olmadığı kanısına varırsa bilirkişiye başvuramaz. Keza, hâkim, davanın karara bağlanması için özel veya teknik bilginin gerekli olduğu ve kendisinin de o konuda özel veya teknik bilgiye yeterince sahip olduğu kanısına varırsa bilirkişiye başvurmayabilir³⁶.

Hâkimin alınmış bulunan bilirkişi raporunu yeterli bulmaması mümkündür. İşte böyle bir durumda hâkim, davanın aydınlanması için

---

³⁴ Yargıtay ise aksi görüştedir: "...Bilirkişilerin beyanları arasında değer bakımından uyumsuzluk çıkması halinde hâkim, çoğunluğun görüşüne katılabilir. Fakat azınlıkta kalanın görüşünü esas alarak hüküm veremez. Bu takdirde Usulün 286. maddesi gereğince yeniden bilirkişi incelemesi yaptırması gerekir. Mahkemece bu yön gözetilmeden azınlıkta kalan bilirkişinin beyanında gösterdiği değer in hukme esas alınmış olması usul ve kanuna aykırıdır..." (2. HD 19.2.1971, 658 / 1082: Kuru-III s. 2775-2776); "...1- Aylık kiranın bilirkişilerce takdir edilen miktara göre tespiti gerekir. Bilirkişilerin birbirlerine aykırı beyanları karşısında çoğunluğun mütalaasına itibar olunmak, çoğunluk mütalaası kanaatbahş bulunmadığı takdirde yeniden seçilecek bilirkişilere başvurulmak, 18.11.1964 gün ve 2 / 4 sayılı içtihadı birleştirme kararı da göz önünde bulundurularak inceleme yaptırılmak ve aylık kira tespit olunmak gerekir. Bilirkişilerin mütalaalarının ortalaması alınarak hüküm tesisi ve aylık kiranın tespiti isabetsizdir. Yargıtay Üçüncü Hukuk Dairesinin bozma ilamına uyulması gerekirken eski hükümde direnilmesi usul ve kanuna aykırı bulunmuştur. Direnme kararının bozulması lazımdır..." (YHGK 6.4.1968, 3 / 187-231: ABD 1968 / 3, s. 511).

³⁵ Türk, Hikmet Sami: Bilirkişilik (AD 2000/10, s. 5-9), s. 6.

³⁶ Kuru-III s. 2632. Yıldırım-Deliller s. 252. Ancak bu noktada bir hususa dikkat çekmemiz gerekmektedir. Biz yukarıda da belirttiğimiz gibi ikinci görüşe katılıyoruz. Zira bize göre bilirkişi hâkimin yardımcısıdır ve ona davanın çözümü konusunda ihtiyaç duyduğu özel veya teknik bilgiyi sağlamakla görevlendirilmiştir. Bununla birlikte HUMK m. 275 c. 1'de geçen "Mahkeme, özel veya teknik bir bilgiyi gerektiren hallerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verir." ifadesi hâkimin özel veya teknik bilgiye sahip olsa da bilirkişiye başvurmamasının gerektiği şeklinde yapılacak bir yoruma imkân verecek tarzdadır. Onun için yapılacak bir kanun değişikliğiyle buradaki "verir" yüklemenin "verebilir" şeklinde değiştirilmesi isabetli olacaktır.

yeniden bilirkişi incelemesi yaptırılmasına karar verebilir (HUMK m. 284). Maddenin lafzından da anlaşıldığı gibi hâkim yeniden bilirkişi incelemesi yaptırılıp yaptırılmaması konusunda takdir yetkisine sahiptir. Bu bakımdan hâkim, ilk bilirkişi raporunu yeterli bulmasa dahi yeni bir bilirkişi raporu aldırmadan kararını verebilir. Yargıtay ise karşı görüştedir. Yüksek Mahkemeye göre hâkim kendini bilirkişi yerine koyarak karar veremez³⁷. Hâkim, azınlıkta kalan görüşü esas alamaz. Gerekirse ikinci, üçüncü, dördüncü bilirkişi incelemesi yaptırmak zorundadır³⁸. Yargıtay, hâkimin bilirkişi raporuyla bağlı olmadığına

³⁷ "...Her ne kadar bilirkişinin oy ve mütalaası hâkimi bağlamaz ise de (HUMK m. 286), bu kural hâkimin kendisini bilirkişi yerine koyarak karar vermesine imkân tanımak anlamına gelmez (2.HD 30.05.1989, 4901/5270: Deryal s. 61 dn. 206); "...S.O. tarafından annesi R.M. ye vasi tayin edilmesi talebiyle açılan davanın yapılan muhakemesi sonucunda davanın reddine dair verilen hüküm davacı tarafından temyiz edilmekle evrak okunup gereği görülüp düşünüldü: Gerçekten hâkim bilirkişi düşüncesiyle bağlı değildir (HUMK m. 286). Bu hükmün amacı, hâkimin uygun görmediği rapor karşısında yeniden bilirkişiden mütalaa almasına veya gerekirse başka bilirkişinin düşüncesine başvurmasına imkân sağlamaktır. *Bu itibarla hâkimin bilirkişi yerine geçerek kişisel düşünce ve müşahedelerine dayanarak hüküm vermesi mümkün değildir.* Bilirkişi raporunda R.M.nin hacir altına alınması gerektiği gerekçeleriyle açıklandığına göre yapılacak iş, az önce belirtildiği gibi yeniden bilirkişiden mütalaa sorulmak veya başka bilirkişi eliyle adı geçenin akli durumunu incelettirmekten ibarettir. Bu yönün düşünülmemiş olması usul ve kanuna aykırıdır..." (2. HD 11.9.1975, 6948 / 6447: YKD 1976 / 2, s. 144-145)

³⁸ Örneğin : "...1. ve 2. Bilirkişi raporları çelişkili olduğu ve çelişkinin giderilmesi için HUMK'nın 284. Maddesine göre oluşturulacak yeni bir kurul marifetiyle inceleme yapılmasında zorunluluk bulunmaktadır..." (15. HD 18.09.2007, 2006-4403/5430: YKD 2008/10, s. 1985), "...Gerçekten Hukuk muhakemeleri usulü K.nun 286. maddesine göre hâkim bilirkişi düşüncesiyle bağlı değildir. Bu ilke, hâkimi benimsemediği bir mütalaya uyarak karar vermek mecburiyetinden kurtarmak için kabul edilmiştir. Bilirkişi raporu hüküm vermeye elverişli görülmediği takdirde mahkemece yapılacak iş, ya Usulün 283. maddesi gereğince bilirkişiden ek düşünce almak ya da Usulün 284. maddesi uyarınca başka bilirkişi eliyle yeni baştan inceleme yaptırmaktan ibarettir. Uyuşmazlık mahkemesinin de başlangıç da kabul ettiği gibi muhasebe tekniğine ilişkin olması itibarıyla bilirkişiye başvurmak gerekmektedir. Ortada anlaşmazlığın bilirkişi aracılığıyla çözülmesinden dönmeyi, yani bu konuda evvelce verilmiş karardan rücu etmeyi gerekli kılan sebep mevcut olmadığı gibi, mahkemece de bir dönüş gerekçesi açıklanmış değildir. *O halde iki defa alınmış bilirkişi raporu varken yukarıda belirtilen yönler ve kanun koyucununun 286. maddeyi sevk amacı gözetilmeden delillerin doğrudan doğruya takdiri suretiyle hüküm verilmesi bozmayı gerektirir...*" (2. HD 10.12.1970, 5018 / 6437: RKD 1971 / 2, s. 52); "...Bilirkişi tarafından bildirilen tutar mahkemece uygun görülmezse, ikinci bir

ilişkin HUMK m. 286 c.2 hükmünü, hâkimin bilirkişi raporunu yeterli bulmaması halinde yeniden bilirkişi incelemesi yaptırması yahut ilk bilirkişiden ek rapor aldırması gerektiği şeklinde anlamaktadır³⁹.

Bilirkişilikle ilgili önemli bir diğer problem uygulamada hukuki konularda da sıklıkla bilirkişiye başvurulmasıdır⁴⁰. Örneğin, müvekkilin vekilini azletmiş olması olayının takdir edilerek azlin haklı olup olmadığı belirlenmesi; sigortacının TTK m. 1290 uyarınca cayma hakkının doğmuş olup olmadığı belirlenmesi; TTK m. 1301'deki halefiyet ilkesinin can sigortalarında uygulanıp uygulanmayacağı tespiti; mukavele ve kanuna aykırı hareketin takdir ve tespitinin yapılması; BK m. 161/son ve MK'nun 4. maddesi uyarınca ceza koşulunda indirim yapılıp yapılamayacağı tespiti; taraflar arasındaki sözleşmenin yorumu; bir olayın iş kazası sayılıp sayılmayacağı; manevi tazminatın gerekip gerekmediği ve eğer gerekiyorsa miktarının takdiri; kira bedelinin tespiti davalarında yeni kira dönemi için kendiliğinden yenilenmiş olan kira sözleşmesindeki kira bedeline ilişkin boşluğun tespiti⁴¹, davacının kişilik haklarının B.n yoluyla ihlal edilmiş olup

---

inceleme yaptırılarak gerçek değer düşme tutarı tespit ettirilmek gerekir. *Usulün 286. maddesinde sözü edilen takdir hakkı, mahkemece, özel bilgiye ilişkin konularda doğrudan doğruya (re'sen) ve kendi anlayışına göre hüküm vermek anlamına gelmez. Bu itibarla anılan usul hükümleri uyarınca (yeniden) inceleme yaptırılmadan karar verilmesi bozmayı gerektirir...*" (4. HD 6.10.1966, 4141 / 8720: Kuru-III, s. 2771).

³⁹ Örneğin: "...HUMY m. 286 hükmü karşısında bilirkişi görüşünün hâkimi bağlayıcı bir yanı yoktur. *Ne var ki, değinilen yasa hükmü hâkime yeniden bilirkişi incelemesi yaptırmak veya bilirkişiden açıklık olmayan konularda ek ve tamamlayıcı görüş alabilmek (HUMY m. 283) yetkisini haiz olduğu şeklinde anlaşılmalıdır...*" (20. HD 13.07.1993, 1992/11719, 1993/6273: Deryal s. 60 dn. 204).

⁴⁰ Pekcanitez, Hakan: Bilirkişi ve Hakem Odaları Birliği, İstanbul'da Milletlerarası Tahkim Merkezi Kurulması Hakkında Adalet Bakanlığı Tarafından Hazırlanan Kanun Taslakları, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsünde Bu Kanun Taslakları Hakkında 14 Mayıs 2001'de Yapılan Toplantı, Ankara 2001, s. 7-9). Belirtmek gerekir ki, uygulamada sıkça görüldüğü gibi, hukukî konularda hukuk fakültesi öğretim üyelerinin bilirkişi olarak tayin edilmesi kanuna aykırıdır. Bkz. Berkin s. 840; Şahin, Cumhuriyet Muhakemesinde Bilirkişi Atanması ve Zorunlu Bilirkişilik (Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, Ankara 2002, s. 190-236), s. 205.

⁴¹ Kuru-III s. 2633.

olmadığı⁴² gibi hallerde bilirkişiye başvurulduğu görülmektedir. Oysa bu durum bilirkişiliğin amacına aykırıdır. Çünkü bilirkişiliğin amacı, hükmün bir kısmını oluşturmayı, hüküm verme yetkisine sahip olmayan kimselere aktarmak değil; hüküm vermeye yetkili olan ve fakat gerekli mesleki özel bilgiye sahip olmayan şahıs veya mercilere hüküm vermede yardımcı olmaktır⁴³. Hukuki konularda bilirkişilere gidilmesi⁴⁴ HUMK m. 275 c.2'ye⁴⁵ ve hâkimin Türk hukukunu re'sen uygulayacağını hükme

⁴² "...Dava Basın yoluyla kişilik haklarına saldırı nedeniyle manevi tazminat istemine ilişkindir. Mahkemece istem reddedilmiş, karar davacı tarafından temyiz edilmiştir. HUMK.nun 275. maddesi uyarınca "mahkeme, çözümü özel veya teknik bilgiyi gerektiren hallerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verir; hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukukî bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişi dinlenmez..." (4.HD 31.10.2000, 6657/9469: YHD 2001/10, s. 1244-1245).

⁴³ Vogel, Oscar: Grundriss des Zivilprozessrecht und des internationalen Zivilprozessrechts der Schweiz, Bern 1992, s. 190.

⁴⁴ Ancak istisnai olarak şu hallerde hâkimin hukuki konular hakkında bilirkişiden yardım alabileceği kabul edilmektedir: a) Yabancı hukuk, b) Örf ve adet hukuku ve c) Eski hukuk. Bkz. Tanverdi s. 46. Werner'e göre, eğer davanın çözüme bağlanması son derece spesifik bir hukuki bilgiye ihtiyaç gösteriyorsa böyle bir durumda da bilirkişiye başvurulabileceği savunulmuştur. Yazar böyle bir durumla özellikle vergi hukukunda karşılaşılabilirliğini belirtmiştir (Werner, Nickl: Das steuerrechtliche Sachverstaendigengutachten im Unterhaltsprozess (NJW 1989/34, s. 2091-2094). Türk hukukunda ise uluslar arası hukukun da rol oynadığı yabancı dil bilgisini gerektiren istisnai bir durumda bilirkişiye başvurulabileceği kabul edilmektedir. Bkz. Atalay, Oğuz: Bilirkişinin Seçimi ve Zorunlu Bilirkişilik (Bilirkişilik Sempozyumu 9-10 Kasım 2001, Ankara 2002, s. 174-189).

⁴⁵ Yargıtay da bir kararında bu konuya dikkat çekmiştir: "...2494 sayılı Yasayla değişik HUMK. nun 275. Maddesinde "Hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukukî bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişi dinlenemeyeceği" hükme bağlanmıştır. Bu hükmün konuluş amaca adaletin çabuk, doğru ve ucuz gerçekleşmesi yanında bilirkişilik müessesinin olması gerektiği gibi işlemini sağlamaktır. Somut olayda, yerel mahkeme, 18.12.1998 tarihli ara kararıyla, taraflar arasındaki sözleşme hükümlerinin yorumlanması, tarafların yükledikleri edimlerin belirlenmesi ve bu edimlerin yerine getirilip getirilmediğinin saptanması yönünden bilirkişi görüşüne başvurulmasını kararlaştırmıştır. Oysa bu hususlar tamamen hâkimin genel ve hukukî bilgisi ile çözümlenmesi gereken hukukî konulardır. Mahkemece sözü edilen ilkelere aykırı biçimde bilirkişi incelemesi yaptırılması isabetli değilse de kurulan hüküm yönünden bu husus sonuca etkili görülmemekle eleştirilmekle yetinilmiş ve dosyadaki bilgi ve belgelere göre davanın reddinde isabetsizlik bulunmadığından..." (19. HD 20.4.2001, 2000/8519, 2001/3068: YKD 2003/4, s. 578). Öğretideki benzer düşünce için bkz. Kılıçoğlu, Ahmet: Yargıda Bilirkişilik Çıkmazı (ABD 1986/5, s. 643-648), s. 644; Demirer, Gürtan: Bilirkişilik ve Uygulamadaki Sorunları (ABD 1976/6, s. 1030-

bağlayan HUMK m. 76'ya aykırı olduğu gibi yargı yetkisinin Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılacağı⁴⁶ yolundaki AY m. 9'u⁴⁷ ve davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılmasını emreden AY m. 141, IV hükmünü de ihlal etmektedir⁴⁸.

Alman hukukunda bizim hukukumuzda olduğu gibi (HUMK m. 276 c.2) hâkimin hukuki konularda bilirkişiyeye başvuramayacağına ilişkin bir

---

1036), s. 1035. Son anılan yazara göre bu durum bozma nedeni sayılmalıdır. Hukukî konularda bilirkişiyeye başvurulması Ceza Muhakemesi Kanunu'nda da yasaklanmıştır. Bkz. m. 63, I c. 2.

⁴⁶ "...Sözleşmenin yorumu ise teknik veya özel bilgiyi gerektiren haller dışında-hâkime aittir. Hâkim, mesleki bilgisiyle ulaşabileceği konularda bilirkişiyeye başvuramaz. Bunun gibi, alınan bilirkişi görüşüyle de kendisini doğrudan bağlı sayamaz. *Hüküm için kendisine verilmiş egemenliği bilirkişiyeye bırakamaz...*" (15. HD 29.3.2000, 1999/5061-2000/1432: YKD 2000/7, s. 1078-1079). Aynı yönde: Arslan-Yargıtay'ın Etkisi s. 173.

⁴⁷ Öztürk, Yusuf: Yargıcın Bilirkişiyeye Başvurmayacağı Zorunlu Durum (BBD 1996/57, s. 14-16), s. 15. Hâkim sahip olduğu yetkinin bilirkişiyeye devri sonucunu doğuran bu tip bir uygulama Fransız hukukunda da eleştiri konusu yapılmıştır. Bkz. Chartier, Yves: Die neure Entwicklung des Zivilprozessrechts in Frankreich (ZJP 91/3, s. 286-302), s. 297. Alman hukuk öğretilerinde benzer bir eleştiri için bkz. Kaufmann, Arthur: Das Problem der Abhängigkeit des Strafrichters vom medizinischen Sachverständigen (JZ 23/1985, s. 1065-1072), s. 1069; Franzki, Harald: Die Reform des Sachverständigenbeweises in Zivilsachen (DRIZ 4/1976, s. 97-101), s. 97.

⁴⁸ Pekcanitez / Atalay / Özekes s. 463. Yargıtay da vermiş olduğu bir kararında davaların en az giderle ve mümkün olan süratle yapılmasına ilişkin anayasal ilkeye dikkat çekmiştir: "...Hukukumuzda yapılan düzenleme itibarıyla; davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir (Anayasa m.141/4). Yine Yargıç olanaklar elverdiği ölçüde kısa sürede ve bir düzen içinde araştırma ve yargılamayı yapmak ve gereksiz giderlere neden olmamak için özenli davranmak zorundadır. Eldeki iş bu dava, 24.4.1998 yılında açılmış, 7.2.2002 tarihinde karar verilmiştir. Bu süreçte, iki kez keşif ve üç defa da bilirkişi görüşü alınmasına karşın davanın esaslı çözümlenmemiştir. Yargılama aşaması bakımından, adil yargılanma hakkının bir görünümü olan çabuk, basit ve ucuz yargılanma hakkı ile bu ilkelerin yalnız taraflarla sınırlı olmadığı ve kamusal boyutunun varlığı da unutulmuştur. Bu genel ilkelere aykırılık nedeniyle, yargılama süresinin uygun bir seyir izlenmediğini göstermektedir. ...Bornova ilçesi gibi gelişmiş ve her türlü özel ve teknik bilginin ilk elden sağlanabileceği bir yer de hiçbir güçlüğü de bulunmayan bir konuda Ankara İli'nden bilirkişi seçimindeki ısrar da, yargılamaya egemen ve yukarıda gösterilen ilkelere aykırı davranılmasının ayrı bir görünümüdür..." (4. HD 2002/7810, K.2002/12411, T. 6.11.2002: <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=35027>).

hüküm bulunmamasına rağmen, orada da ancak *çözümü özel veya teknik bilgiyi gerektiren hallerde* bilirkişiye başvurulabileceği doktrin ve uygulamada kabul edilmektedir⁴⁹.

B- Teorik Açıklamalar Çerçevesinde Somut Olayın Değerlendirilmesi

İnceleme konumuz olan kararda da görüldüğü gibi Yargıtay vermiş olduğu ve istikrar kazanmış bulunan kararlarında hâkimin bilirkişinin rey ve mütalaası ile bağlı olmadığı hakkındaki kanun hükmünü (HUMK m. 286) hâkimin bilirkişi raporunu yeterli görmezse yeniden bilirkişi incelemesi yaptırması (HUMK m. 284) biçiminde anlamaktadır⁵⁰. Kararda dikkat çeken hususlar şu şekilde sıralanabilir:1. Hâkim bilirkişi raporuyla bağlı değilse de bunun anlamı hâkimin özel veya teknik bilgiyi gerektiren durumlarda bizzat karar verebileceği değildir. Yani, hâkim, kendini bilirkişi yerine koyarak kusur derecesi hakkında kendisi karar veremez. 2. Hâkim bilirkişi raporunu şu veya bu sebepten dolayı yetersiz görmüşse yapacağı şey başka bir bilirkişi incelemesi yaptırmaktır. Bir kez bilirkişiye müracaat ettikten sonra ihtiyacı olan bilgiyi temin ettiğinden bahisle davayı karara bağlayamaz. 3. Bilirkişi raporuna taraflardan biri itiraz etmemişse bu, raporun karşı taraf için bağlayıcı olması sonucunu doğurur. Diğer deyişle, rapor karşı taraf için usulî kazanılmış hak oluşturur.

⁴⁹ Üstündağ / Tanverdi s. 18.

⁵⁰ "...Borca batıklık bildirimine üzerine borca batıklık durumunun ve mali durumun iyileştirilmesinin mümkün olup olmadığı yönünden bilirkişi incelemesi yapılmalıdır. Hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgi ile çözümü mümkün olan konularda bilirkişi dinlenemez. (HUMK, M.275) Ancak çözümü özel ve teknik bilgiyi gerektiren uyuşmazlıkta mahkemenin bilirkişinin oy ve görüşünü alması gerekir. Borca batıklık durumunun varlığı ve mali durumun iyileştirilmesi ümidinin bulunup bulunmadığı özel ve teknik bir bilgiyi gerektirdiğinden bu konuda uzman bilirkişinin oy ve görüşü alınmalıdır. *HUMK. nun 286.maddesi uyarınca bilirkişinin oy ve görüşü hâkimi bağlamazsa da bu tür hallerde hâkimin bilirkişi yerine geçerek olayı çözmesi usule uygun düşmez. Bilirkişi raporu yeterli değilse yeniden bilirkişi incelemesi yaptırılmalı veya bilirkişiden açıklık olmayan konularda ek ve tamamlayıcı görüş alınarak uyuşmazlık çözümlenmelidir...*" (19. HD 6.10.2009, 6632/892: <http://www.hukukturk.com>).

Hâkim davanın çözümü için ihtiyaç duyulan “özel” veya “teknik” bilgiye hâlihazırda sahipse yine de bilirkişiye başvurmak zorunda mıdır? Yargıtay bu soruya genel olarak olumlu cevap vermekte ve hâkimin bilirkişi raporuyla bağlı olmamasının (HUMK m. 286 c.1) onun özel veya teknik bilgiyi gerektiren durumda bizzat karar verebileceği anlamına gelmediği yönünde kararlar vermektedir⁵¹. Olayda da trafik kazasında tarafların kusur derecesinin tespiti özel veya teknik bilgiyi gerektiren bir husus olarak kabul edilmiş ve hâkimin bu konuyu bizzat belirlemesi kabul edilmemiştir. Kararın bu yönü çeşitli açılardan eleştirilebilir. Öncelikle, hâkimin özel veya teknik bilgiyi gerektiren bir konuda bilirkişiden rapor alması onun muhakkak bu raporla bağlı olacağı anlamına gelmez. Bilirkişiye müracaat edilmesinin sebebi hâkimdeki özel veya teknik bilgi eksikliğinin kapatılmasıdır. Bu nedenle eğer hâkim davayı kararı bağlamak için gerekli olan özel veya teknik bilgiye sahip ise bilirkişiye müracaat etmesine gerek yoktur⁵². Burada hâkimin bizzat

⁵¹ Örneğin: “...Tarafların kusur oranının tespiti özel ihtisas gerektiren teknik bir sorundur. Bu nedenle mahkemece tayin edilecek bilirkişiye kusur oranı tespit ettirilmelidir. Hâkimin bu yönü iyi bilmiş olması ancak bilirkişiyi kontrol bakımından davada yararlı olur. *Davada tamamen bitaraf hareket etmesi zorunlu olan hâkimin bilirkişi olarak hareket etmesi usul ve yasaya aykırı ve bu aykırılık sonuca etkilidir...*” (3. HD 31.10.1979, 6260/6521: YKD 1980/2, s. 207).

⁵² Kuru-III s. 2632. Yılmaz, Ejder: İkinci Bilirkişi Eğitim Semineri, 30-31 Mart / 1 Nisan 2000 (Adliye Sarayı), Ankara 2000, s. 3-26), s. 25-26. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi tarafından verilmiş olan ve istisnai sayılabilecek bir kararda isabetle şu sözlere yer verilmiştir: “Hâkim özel ve teknik bilgisinin yetmediği hallerde bilirkişinin kendisine yardımcı olmasını ister. o halde, hakim önce kendi özel ve teknik bilgisinin o davada yeterli olup olmadığını takdir edecek; ayrıca davanın karara bağlanabilmesi için gerçekten özel ve teknik bilginin gerekli olup olmadığını inceleyecek ve sonunda davanın gerektirdiği ve fakat kendisinin bu özel ve teknik bilgiye sahip olmadığı kanısına varırsa işte o zaman bilirkişiye başvurmak zorunda kalacaktır...” (4. HD 8.12.1982, 10559/11360: Arslan-Yargıtay’ın Etkisi s. 162). Alman hukuku bakımından bu görüşte: Jauernig, Othmar: Zivilprozessrecht, 27. B., München 2002, s. 223; Döhring, Erich: Fachliche Kenntnisse des Richters und ihre Bewertung im Prozess (JZ 20/1968, s. 641-647), s. 641; Pieper s. 16-17. Aksi görüş için bkz. Belgesay, Mustafa Reşit: Ehlivukuf Mütalaasının İlmî Değeri ve Kanuni İspat Kuvveti (İÜHFM 1945/3-4, s. 543-548), s. 546; Cumhuriyet s. 206; Kunter / Yenisey / Nuhoğlu s. 643. Yazarlara göre bunun sebebi hâkimin özel veya teknik bilgisi ile delil muhtevasını öğrenmesinin, delillerin müşterekliği ilkesine ters düşmesi; hâkimin tecrübe kaidesini tayin etmesi ve

sahip olduğu özel tecrübe kuralını hangi yolla edindiğini ve ne şekilde kullanacağını taraflara bildirdiği takdirde tarafların dinlenilmesi ilkesinin gereği yerine getirilmiş olunacaktır⁵³. Ancak bu konuda hassas davranılması gerektiği öğretide haklı olarak belirtilmiştir. Buna göre hobi bilgileri, hatta evvelce eğitim görülmüş olsa dahi eskimiş olması ihtimali kuvvetli olabilecek bilgileri bilirkişiye gitmemek için yeterli görmek sakıncalıdır. Burada dikkate edilmesi gereken husus, bu durumlarda hâkimin bilgisi hakkında tarafları açıkça ve detaylı olarak haberdar etmesi ve bu hususun da hükümde yer alması gerektiğidir⁵⁴. Bundan başka, acaba somut olayda görüldüğü gibi bir trafik kazasında kusur derecesini belirlemek özel veya teknik bilgiyi gerektirmekte midir? Yahut hukukun bilirkişisi durumundaki hâkimin bu konuda bizzat mı karar vermesi gerekir? Kusur, hukuki bir kavram olduğundan⁵⁵ bunun hâkim tarafından belirlenmesi gerekir. Bu konuda hâkimin bilirkişiden yardım alması mümkün ise de son sözü söyleyecek olan hâkimdir. Dava dosyası üzerinden⁵⁶ raporunu hazırlayan bilirkişinin yargılamayı yürüten ve tüm delillerle yüz yüze gelen, onları akıl ve mantık süzgecinden geçiren⁵⁷ hâkim kadar yargılamaya egemen olması beklenemez. “Özel” veya “teknik bilginin” uzmanı bilirkişi ise diyalektik bir süreç olan “yargılamanın” uzmanı, yani bilirkişisi de hâkimdir. Dolayısıyla, BK m.

---

uygulanmasının da tarafların görüşlerini bildirmelerine ve hâkimin özel bilgisini tartışmalarına imkân vermemesidir.

⁵³ Arslan-Yargıtay’ın Etkisi s. 165. Böylelikle bir önceki dipnotta anılan bazı yazarlar tarafından dile getirilen endişeler de ortadan kalkmış olacaktır.

⁵⁴ Alangoya / Yıldırım / Deren-Yıldırım s. 361.

⁵⁵ Kusur, kısaca hukuk düzeninin kınadığı, hoş görmediği davranış biçimidir. Kavram hakkında geniş bilgi için bkz. Eren, Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 9. B., İstanbul 2006, s. 529 vd.

⁵⁶ Gerçi bilirkişinin sahip olduğu bilgi alma yetkisi sayesinde hukuk yargısı alanında diğer tarafın hazır bulunması kaydıyla tarafı isticvap edebileceği; oy ve görüş beyan edeceği hususun, bir nesne ya da eşya ile ilişkili olması halinde sözü edilen nesneyi ya da eşyayı inceleyebileceği, muayene edebileceği, ona dokunabileceği, onun üzerinde çalışabileceği; hatta bulunduğu yere gidip oradaki çevresel faktörleri dahi değerlendirebileceği kabul edilmektedir. Bkz. Tanrıver-Kitap s. 93. Ancak bilirkişinin sahip olduğu bu yetkilerin dahi onu yargılamaya hâkim kadar vâkıf kılmaya yetmeyeceğini belirtmek gerekir.

⁵⁷ Karş. Konuralp, Haluk: Medeni Usul Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları, Ankara 1999, s. 43.

41 vd.'da düzenlenmiş bulunan haksız fiilin unsurlarından biri olan kusurun derecesini yargılamaya ilişkin tüm verileri (dava malzemesini) dikkate alarak en iyi belirleyecek olan davaya bakan hâkimden başkası olamaz. Kaldı ki, kusur, salt bir takım cismani delillerin incelenmesiyle tespit edilemez. Zira kusur, manevi unsur olması hasebiyle insan psikolojinin esas alınmasını gerektirir. Davanın taraflarının dava konusu olayda gösterdikleri iradenin hukuk düzeni bakımından kınanabilir nitelikte olup olmadığını ise en iyi belirleyecek olan hâkimdir⁵⁸.

Kusurun bilirkişi tarafından belirlenmesinin sakıncaları şu şekilde sıralanabilir⁵⁹:

1. Bireyin doğru ve adil yargılanma hakkı çiğnenir. Çünkü bir hukuk sorunu olan kusurun belirlenmesinde kanıtların değerlendirilmesi, olguların saptanması, kusurun olup olmadığı ve derecesi hukuki nitelendirmeyi gerektirir. Bu ise hâkimin görevidir. Hâkimin yetkisini kullanmayıp bilirkişiye başvurması durumunda kendi yargılama gücünü değerlendirip hakkaniyete ulaşmış olup olmadığı önemli ölçüde tartışılır duruma gelir. Bilirkişinin etkin olduğu bir yargılama çalışmasında yalnız hâkimler değil davanın tarafları da dışlanmış olmaktadır.

2. Yargıya olan güven sarsılır. Kusur konusunda hukuksal yorumlarda da bulunarak tüm sorumluluğu yüklenmiş olan bilirkişi de bir hâkimde bulunması gereken üst düzeydeki tarafsızlık, hakkaniyet, inanç ve duygularının bulunması beklenemez. Zira bunlar yargıçlık mesleğinin doğal gerekleridir.

---

⁵⁸Karş. Şişli, Zeynep: İş Hukukunda Bilirkişilik (İzmir Barosu Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, s. 222-234), s. 224-225). Bundan başka, uygulamada aynı trafik kazası için alınan bilirkişi raporlarında tarafların kusur derecelerinin farklı biçimde tespit edildiğine de şahit olunmuştur. Bkz. Kudat, Arkun: Cismani Zararların Değerlendirilmesinde Bilirkişilik Meselesi (TBB'nin Düzenlediği 1. Türk Hukuk Kongresine Sunulan Tebliğ, Ankara 1971, s. 1-11), s. 6. Şu halde, trafik kazalarındaki kusur derecesinin hâkim değil de bilirkişi tarafından tespitinin de uygulamada çok sağlıklı sonuçlar doğurduğu söylenemez.

⁵⁹ Aşçıoğlu, Çetin: Trafik Kazalarından Doğan Hukuk ve Ceza Sorumlulukları, Ankara 2005, s. 132 vd.

3. Hâkimin yeteneği ve bilimin gelişmesi engellenir. Kusurun ve derecesinin belirlenmesinin bilirkişilere bırakılması hukuk biliminin gelişimini de olumsuz etkilemektedir.

Kararda üzerinde durulması gereken ikinci husus ise özel veya teknik bilgiyi gerektiren bir konuda hâkimin bilirkişiye başvurduktan sonra onun raporunu yetersiz görmesi nedeniyle bu rapora aykırı düşecek bir karar verebileceği mi yoksa mutlaka bir başka bilirkişiye mi başvurması gerektiği meselesidir. Yargıtay'a göre böyle bir durumda hâkim, bizzat karar veremez; mutlaka bir başka bilirkişiye başvurması gerekir⁶⁰. Kanımızca bu görüşe de katılmak mümkün değildir. Bilirkişi raporunun fonksiyonu hâkimin ihtiyaç duyduğu özel veya teknik bilgi hakkında ona bilgi vermekten ibarettir. Yoksa bilirkişinin hâkimin yerine dava hakkında nihai kararı vermesi gibi bir sonuç ortaya çıkar ki, bu, yargı yetkisinin bağımsız mahkemelerce kullanılacağı yönündeki Anayasa'nın 9. maddesine dahi aykırı düşer⁶¹. Hâkim kendisine sunulan

⁶⁰ Hatta Yargıtay vermiş olduğu kimi kararlarda daha da ileri giderek hâkimin azınlıkta kalan bilirkişi görüşünü dahi esas alamayacağını belirtmiştir. Örneğin: "...iki bilirkişi raporu arasında çelişki ortaya çıkarsa bu çelişki, uzman bilirkişi kurulundan alınacak bir raporla giderilmeden çelişen son rapora göre ödetmeye karar verilmesi usul ve yasaya aykırıdır (15 HD. 12.6.1980: Üstündağ s. 755 dn. 27), "...Tenkis davasında bilirkişilerin beyanları arasında değer bakımından uyumsuzluk çıkması halinde hâkim, çoğunluğun görüşüne katılabilir. Fakat azınlıkta kalanın görüşünü esas alarak hüküm veremez. Bu takdirde Usulün 286. Maddesi gereğince yeniden bilirkişi incelemesi yaptırması gerekir. Mahkemece bu yön gözetilmeden azınlıkta kalan bilirkişinin beyanında gösterdiği değer hükme esas alınmış olması usul ve kanuna aykırıdır..." (2. HD 19.2.1971, 658/1082: Kuru-III s. 2775-2776). Bu tip kararlardan çıkan nihai sonuç dava hakkındaki kararın bilirkişi tarafından verilmesidir ki, bunun kabulü mümkün değildir.

⁶¹ Nitekim Yargıtay vermiş olduğu bazı kararlarda bu duruma dikkat çekmiştir. Örneğin: "Davacı, yapımını üstlendiği iş için sözleşme gereği kendisine ödenen avans fazlasının istirdadı nedeniyle tahakkuk ettirilen kur farkının sözleşmeye aykırı olduğunu iddia etmiş, hakedişlerden kesilenlerin tahsilini, henüz kesilmeyen için borcu bulunmadığının tespiti isteğiyle dava açmıştır. Mahkemece bilirkişiye başvurulmuş, alınan bilirkişi raporunun sonucuna bakılarak dava kabul edilmiş, ancak yargılama aşamasında tespite konu bölüm istirdada dönüştüğü halde bu husus dikkate alınmayarak istem gibi borcun olmadığına karar verilmiştir. Karar her iki yanca temyiz edilmiştir. Dava konusu, davalı iş sahibinin sözleşmeye aykırı olarak fazladan ödediği iddiasıyla hakedişlerden mahsup ettiği avans değildir. Mahsup edilen bu avans nedeniyle tahakkuk ettirilen ve dava tarihinde kısmen tahsil edilmiş olan kur farkının tahsilidir. Bu haliyle çekişmenin

bilirkişi raporunu inceledikten sonra daha önce ihtiyaç duymuş bulunduğu özel veya teknik bilgiyi sağlamış olduğu sonucuna varmışsa – gerekçesini kararında göstermek kaydıyla- bilirkişi raporundan farklı bir sonuca varabilmelidir. Hâkim, yargılamaya egemen olan kişi konumundadır. Bilirkişinin dava hakkında hâkim kadar bilgisi olması beklenemez. Davayı adalet terazisine koyarak değerlendirecek olan hâkimdir ve hâkim bunu yaparken bilirkişinin davaya ilişkin olarak hesaba katmayacağı pek çok hususu dikkate alabilir. Bundan başka, hâkimin bilirkişi raporunun dışına çıkamayacağı yolundaki bu görüş bilirkişi raporunun hâkimi bağlamayacağını açıkça ifade eden kanun hükmüne de (HUMK m. 286 c.1) açıkça aykırıdır⁶².

---

giderilmesi önce sözleşme hükümlerine aykırı olarak fazla avans verilip verilmediğinin, daha sonra verilmişse iadesinde kur farkı gerekip gerekmediğinin tespitine dayalıdır. Yapılan sözleşmenin -BK.nun 19 ve 20. maddeleri hükümleri saklı kalmak koşuluyla- yanlar için bağlayıcı olduğundan kuşku yoktur. *Sözleşmenin yorumu ise -teknik ve özel bilgiyi gerektiren hususlar dışında- hâkime aittir. Hâkim mesleki bilgisiyyle ulaşabileceği konularda bilirkişiye başvuramaz. Bunun gibi, alınan bilirkişi görüşüyle de kendisini doğrudan bağlı sayamaz. Hüküm için kendisine verilmiş egemenliği bilirkişiye bırakamaz...*” (<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/files/15hd-1999-5061.htm>).

⁶² Belirtmek gerekir ki, Yargıtay’ın istisnai de olsa hâkimin bilirkişi raporuyla bağlı olmadığını; gerekirse kendi görüşüne göre karar verebileceğini belirten kararları da vardır. Örneğin: “...Mahkeme, kusurun derecelendirilmesi için Teknik Üniversite’de görevli öğretim üyesinin görüşüne başvurmuş ve raporda açıklanan kusur derecesini (davalı yüzde otuz-davacının yüzde yetmiş) aynen benimseyerek hüküm kurmuştur. ...Kural olarak kanıtların değerlendirilmesi yargıca ait bir görevdir. *Yargıç kanıtları değerlendirerek olayın nasıl gerçekleştiğini belirlemek zorundadır. Diğer yandan yargıç belirlediği olgulara göre kusurun derecesini açıklarken hukukî nitelendirme yapmakla da görevlidir. Bu konuda hukuk öğretisinde ve uygulamada kabul edilen ağır ve hafif kusur tanımlarından yararlanarak mantıksal bir işlemle hakkaniyet ilkelerini de gözeterek değerlendirme yapmak zorundadır. Tüm bu konularda bilirkişinin oy ve görüşünün alınması ve böyle görüş bildirdiği için hüküm kurulması HUMK m. 275’e aykırıdır. Yargıcın yapabileceği konuda işin içine bilirkişinin karışması; yargıcın vicdani ve tarafsızlığını etkileyebileceği gibi kuşku ve duraksama güvensizlik inançlarını güçlendirir. Diğer taraftan somut olayın belirlenmesi ve kusurun derecelendirilmesi teknik bir bilgiye dayanmayan değerlendirme işlemini gerektirmektedir.* Bu konuda deneylerle olgulaşmış herkes değerlendirme yapabilir. Ancak en iyi değerlendirmeyi yapacak ve hakkaniyete ulaşacak kişi yargıçlık sorumluluğunu taşıyan kişi yani yargıçtır. Davaya konu olan olayda zararı gerçekleştiren davalı ve davacı sürücünün eylemlerinin gerçekleşme biçimi, etkinlikleri tartışmalıdır. Tüm kanıtlar ve olayın gerçekleştiği ortam değerlendirilmeden kusurun

Öğretide haklı olarak belirttiği gibi⁶³, HUMK m. 286 c.1'deki bilirkişi raporu hâkimi bağlamaz ilkesi hâkimin bilirkişi raporunu yetersiz bulması halinde, aynı bilirkişiden ek rapor alması veya yeni bir bilirkişi incelemesi yaptırması gerektiği şeklinde anlaşılabilir. Çünkü, ek rapor alınması ve yeniden bilirkişi incelemesi yaptırılması esasen hâkimin takdirine bırakılmıştır (m. 283 ve m. 284); yani, bunlar hâkimin yetkilerine dâhildir. Hâkimin bu yetkilere sahip olduğunu belirtmek veya hâkimi benimsemediği bir mütalaaya uyarak karar vermek mecburiyetinden kurtarmak için Kanuna ayrı bir hüküm (m. 286 hükmünü) koymaya gerek yoktur. Şu halde m. 286'daki bilirkişi raporu hâkimi bağlamaz ilkesinin (m. 283 ve 284'de yazılı yetkilerden) başka bir anlamı vardır. Hâkim, bilirkişi raporunu yeterli görmemekle beraber, raporda yazılı olan özel veya teknik bilginin kendisinde başlangıçta noksan olan özel veya teknik bilgiyi sağladığı, yani dava için gerekli özel veya teknik bilgiye şimdi sahip olduğu kanısına varırsa yeniden bilirkişi incelemesi yaptırmadan bilirkişi raporunun (sonucunun) aksine de karar verebilir⁶⁴. Hâkimin bilirkişi raporunu serbestçe takdir etmesi ve bilirkişi raporunun aksine de karar verebilmesi, hâkimin kendisini bilirkişi yerine koyması demek de değildir. Çünkü aynı düşünce biçimi ile hâkimin bilirkişi raporunun aksine karar veremeyeceğini, bilirkişi raporunu

---

derecelendirilmesi olanağı yoktur. Bu görev de yargılamayı yapan yargıcıdır...” (Y. 4.HD 4.11.1993-12621/12588: Aşçıoğlu s. 131). Bu konuda Danıştay tarafından verilmiş isabetli bir karar burada zikretmek gerekir:“...Öte yandan hâkimin delilleri serbestçe takdir edeceği yolundaki genel ilkeye paralel olarak anılan yasanın 286. maddesinde de bilirkişi raporunun hâkimi bağlamayacağı hükmü yer almıştır. Buna göre, hâkimin bilirkişi raporunda yazılı olan bilgi ve açıklamalardan bu raporun sonucunun doğru olmadığını takdir edebilecek ölçüde bilgi sahibi olduğu ve konuyu bu bilgilerle çözümlenebileceği kanısına varabiliyorsa, yeni bir bilirkişi incelemesi yoluna gitmeden de bilirkişi raporundaki sonucun aksine bir karar verebileceği kabul edilmelidir. *Başka bir deyimle, yargıç bilirkişi raporunda varılan sonucu yeterli ve uygun görmemekle beraber, raporda yazılı olan özel veya teknik açıklamaların kendisinde bu dava için başlangıçta eksik olan özel veya teknik bilgiyi sağladığı yani bu bilgilere raporu okuduktan sonra sahip olduğu kanaatine ulaşırsa, yeni bir bilirkişi incelemesi yaptırmadan raporun aksine de karar verebilir...*” (Danıştay 9. Daire 11.2.1998, 3926/452 (DD 1999/97, s. 636-640).

⁶³ Kuru-III s. 2780.

⁶⁴ Kuru-III s. 2780.

yetersiz bulursa ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci vs. defa bilirkişi incelemesi yaptırması gerektiği ve kararını mutlaka bilirkişi raporuna göre vermek zorunda bırakılması hakkındaki uygulama da bilirkişinin kendisini hâkim yerine koyması şeklinde nitelendirilebilir⁶⁵. Bununla birlikte, bilirkişi raporun yetersiz bulan hâkim, bu bilirkişi raporunda gerekli özel veya teknik bilgiyi edinmemişse, yeni bir bilirkişi incelemesi yaptırmalıdır. Yoksa hâkim, bilirkişi raporunun yetersiz olduğu gerekçesiyle davanın reddine karar veremez⁶⁶.

Kanımızca bu görüşe hak vermek gerekir. Zira açılmış bir davada bilirkişiye başvurulmasının sebebi hâkimin davanın karara bağlanmasında etkili olabilecek bazı vakıalar hakkında değerlendirme yapabilecek bilgiye tek başına sahip olmamasıdır. Diğer deyişle, hâkimin burada bazı vakıalar bakımından bilgi eksikliği vardır. İşte bilirkişiye başvurulmasının sebebi de hâkimde mevcut bulunan bu bilgi eksikliğinin giderilmesidir. Buna göre hâkim daha başta bu bilgilere sahip olsa idi bilirkişiye başvurmaya hiç gerek kalmayacaktı. O bakımdan bilirkişi verdiği raporla bir kez hâkimdeki bilgi eksikliğini gidermişse görevini tamamlamıştır. Bundan sonrası hâkime aittir. O şimdi sahip olduğu bilgiyi kullanarak davanın karara bağlanması için etkili olacak vakıayı değerlendirecek ve dava için gerekli sonuçları çıkaracaktır. O halde bir kez hâkimdeki bilgi eksikliği giderildikten sonra tekrar bilirkişi raporu alınmasına gerek ve ihtiyaç yoktur. Bunu ise en iyi takdir edecek olan şüphesiz davayı karara bağlamakla yükümlü olan hâkimdir.

Kararda üzerinde durulması gereken üçüncü nokta ise taraflardan birinin alınmış olan bilirkişi raporuna itiraz etmemesinin karşı taraf açısından usulî kazanılmış hak⁶⁷ doğurup doğurmayacağıdır. Yargıtay'a göre davacı tarafın somut olayda bilirkişi raporuna itiraz etmemiş olması davalı taraf lehine usulî kazanılmış hak oluşturmuştur. Öğretide bu

---

⁶⁵ Kuru-III s. 2781.

⁶⁶ Kuru-III s. 2788.

⁶⁷ Usulî kazanılmış hak hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kuru, Baki: Usulî Müktesep Hak (Usule İlişkin Kazanılmış Hak), Dr. A. Recai Seçkin'e Armağan, Ankara 1974, s. 395-409; Karayalçın, Yaşar: Adli Yargılamada Usulî Müktesep Hak, Tuğrul Ansay'a Armağan, Ankara 2006, s. 147-169, özellikle s. 150 vd.

konuda iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre⁶⁸, HUMK m. 284 uyarınca hâkim, taraflardan herhangi birinin talebi olmaksızın da “*hakikatin tezahürü için*” kendiliğinden yeni bilirkişi incelemesi yaptırabileceğine göre salt tarafın bilirkişi raporuna itiraz etmemiş oluşu karşı taraf için usulî kazanılmış hak oluşturmayacaktır. Buna karşılık bilirkişinin vermiş olduğu rapor karşı tarafça kabul edilirse işte o zaman rapor, lehine olan taraf için usulî kazanılmış hak teşkil edecektir. Diğer görüşe göre⁶⁹ ise, bir tarafın bilirkişi raporuna itiraz etmemesi ile diğer taraf lehine usulî kazanılmış hak doğar. Buna göre, bir taraf bilirkişi raporuna itiraz etmez, diğerinin itirazı veya mahkemenin kendiliğinden gerekli görmesi üzerine yeni bir bilirkişi incelemesi yaptırılır veya aynı bilirkişiden ek rapor alınır ve ikinci bilirkişi raporu veya ek rapor birinci rapora itiraz edenin daha da aleyhine olursa, ilk rapora itiraz etmeyen taraf bakımından ilk bilirkişi raporu kesinleştiğinden ve bununla diğer taraf lehine usulî kazanılmış hak doğduğundan mahkemenin ilk bilirkişi raporuna göre karar vermesi gerekir. Aksi halde HUMK m. 283, I c.2’deki bir haftalık sürenin anlamı kalmaz⁷⁰. Kanımızca burada ikili bir

⁶⁸ Alangoya / Yıldırım / Deren-Yıldırım s. 367. Bu görüş sahiplerine göre bilirkişinin vermiş olduğu rapor karşı tarafça kabul edilirse işte o zaman rapor, lehine olan taraf için usulî kazanılmış hak teşkil edecektir. Bu görüşü destekleyen bir kararda şu sözlere yer verilmiştir: “...K.A. tarafından düzenlenen 31.10.2005 tarihli raporda, davacı aracında parça ve işçilik değerleri, amortisman ve hurda değerleri düşülerek KDV dâhil 18.680.843.500 TL hasar, 2.500.000.000 TL değer kaybı ve 2.700.000.000 TL kazanç kaybı tespit edilmiştir. Davacı vekili bu rapor ile belirlenen değer kaybının dışında kalan diğer hususlara itirazı bulunmadığını, davalılar ise toplam tazminat miktarını kabul etmediklerini söylemişlerdir. İtiraz üzerine Adli Tıp Kurumu’ndan alınan 11.04.2006 tarihli raporda ise parça ve işçilik bedeli KDV dâhil 21.362.130.000 TL olarak tespit edilmiş, bu miktara değer kaybı ve kazanç kaybı bedelleri eklenmiş, sigorta şirketi tarafından yapılan ödemenin mahsubu yapılarak bu rapora göre karar verilmiştir. Ancak 31.10.2005 tarihli *bilirkişi hasar raporunda belirtilen 18.680.843.500 TL parça ve işçilik bedeli davacı tarafından kabul edilmiş olmakla davalılar yönünden usulî kazanılmış hak oluşturduğu gözetilmeden Adli Tıp Kurumu raporu ile belirlenen parça ve işçilik bedellerinin kabul edilerek fazlaya hükmedilmesi doğru değildir...*” (17. HD 14.11.2006, 5225/8352: YKD 2007/3, s. 515, Alangoya / Yıldırım / Deren-Yıldırım s. 367).

⁶⁹ Kuru-III s. 2753.

⁷⁰ Ancak belirtmek gerekir ki, bir haftalık süre içerisinde itiraz edilmemesi durumunda gerçekleşecek olan kesinleşme taraflar içindir. Bu kesinleşme mahkeme için söz konusu olmaz. Diğer deyişle mahkeme, bilirkişiden tamamlayıcı bilgi alma, açıklama isteme ve

ayırım yapmak gerekir. Eğer bilirkişi raporuna taraflardan biri itiraz etmiş diğeri itiraz etmemiş ve mahkeme de yeniden bilirkişi raporu alınmasını gerekli görmekteyse⁷¹ eski rapor itiraz eden lehine usulî kazanılmış hak oluşturur. Buna karşılık, taraflar bir haftalık süre içinde itiraz etmemiş fakat mahkeme kendiliğinden yeniden bilirkişi raporu aldırtmışsa bu durumda bu rapor da tekrar taraflara tebliğ edileceğinden onların takındığı tutuma göre bir sonuca varmak gerekecektir. Mahkeme bu yeni raporu yeterli bulmuş fakat taraflardan biri rapora itiraz etmiş ve bunun üzerine yeniden bilirkişi raporu alınmışsa sonradan yapılan bilirkişi incelemesi sonucu verilen rapor itiraz edenin, öncekine göre, daha aleyhine ise önceki rapor itiraz eden taraf yararına usulî kazanılmış hak oluşturur. Bu bakımdan kararda salt taraflardan birinin itiraz etmemiş olması hali ancak mahkeme de raporu yeterli görerek yeniden bilirkişi raporu alınması yoluna gitmemiş olsa idi karşı taraf lehine usulî kazanılmış hak oluştururdu.

---

yeni bilirkişi incelemesi yaptırma (m. 283 ve 284) yaptırma yetkisini hüküm verinceye kadar kullanabilecektir.

⁷¹ Kanımızca mahkeme, taraflardan birinin itirazı üzerine yeniden bilirkişi raporu aldırmak zorunda değildir. Şayet mahkeme, tarafın itirazını haklı bulmamışsa yeniden bilirkişi incelemesi yaptırılmadan hükmünü verebilir. Karşı görüş için bkz. Kuru / Arslan / Yılmaz s. 458.

KISALTMALAR CETVELİ

ABD	: Ankara Barosu Dergisi
AD	: Adalet Dergisi
AMUK	: Alman Medeni Usul Kanunu
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AY	: Anayasa
B.	: Baskı
BBD	: Balıkesir Barosu Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.	: Cümle
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
DD	: Danıştay Dergisi
dn	: dipnot
DRİZ	: Deutsche Richterzeitung
FMUK	: Fransız Medeni Usul Kanunu
HD	: Hukuk Dairesi
HUMK	: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

JuS	: Juristische Schulung.
JZ	: Juristische Zeitung
Karş.	: Karşılaştırınız
m.	: madde
MHD	: Mali Hukuk Dergisi
NJW	: Neue Juristische Wochenschrift
RKD	: Resmi Kararlar Dergisi
s.	: sayfa
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
vd.	: ve devamı
YCGK	: Yargıtay Ceza Genel Kurulu
YD	: Yargıtay Dergisi
YHD	: Yasa Hukuk Dergisi
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
YKD	: Yargıtay Kararları Dergisi
ZRP	: Zeitschrift für Rechtspolitik
ZZP	: Zeitschrift für Zivilprozess

KAYNAKÇA

- Akcan, Recep: Usul Kurallarına Dayanan Temyiz Nedenleri, Ankara 1999.
- Akyol, Şener: Hukuk Usulünde Bilirkişilerle İlgili Bazı Problemler (Mukayeseli Hukukta Bilirkişilik ve Sorunları (Yargıtay 125. Yıl Dönümü, s. 57-76),
- Alangoya, Yavuz/Yıldırım, Kamil/Deren-Yıldırım, Kamil: Medeni Usul Hukuku Esasları, 7. B., İstanbul 2009.
- Arslan, Ramazan: Bilirkişilik Uygulaması ve Bu Uygulamaya Yargıtay'ın Etkisi (YD 1989/1-4, C. 15), s. 156-183 (Arslan-Yargıtay'ın Etkisi).
- Arslan, Ramazan: Bilirkişilik, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Yargı Reformu 2000 Sempozyum, İzmir 2000, s. 190-211), (Arslan-Öneriler).
- Aşçıoğlu, Çetin: Kusurun Belirlenmesinde ve Derecelendirilmesinde Hâkimin ve Bilirkişinin Fonksiyonları, Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu V, Ankara 1988, s. 101-137.
- Aşçıoğlu, Çetin: Bilirkişilik Kavramı ve Görevlerinin Sınırları (Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, Ankara 2002, s. 25-159).
- Aşçıoğlu, Çetin: Trafik Kazalarından Doğan Hukuk ve Ceza Sorumlulukları, Ankara 2005.
- Atalay, Oğuz: Bilirkişinin Seçimi ve Zorunlu Bilirkişilik (Bilirkişilik Sempozyumu 9-10 Kasım 2001, Ankara 2002, s. 174-189).
- Aydilek, Behzat: Hukuk Yargılaması Açısından Bilirkişilik (İzBD 1992/3, s. 38-43).

- Belgesay, Mustafa Reşit: Ehlivukuf Mütalaasının İlmi Değeri ve Kanuni İspat Kuvveti (İÜHFM 1945/3-4, s. 543-548).
- Berkin, Necmeddin: Hukuk Yargılama Usulünde Delillerin Takdirine İlişkin Sorunlar (İTİA, 1981/2, s. 145-175), s. 169.
- Beydeş, İrfan: Bir Karar ve Bilirkişi Müessesesi (İBD 1971/11-12, s. 1007-1013).
- Bilge, Necip / Önen, Ergun: Medeni Yargılama Hukuku Dersleri, 3. B., Ankara 1978.
- Bleutge, Peter: Die Hilfskraefte des Sachverstaendigen-Mitarbeiter ohne Verantwortung? (NJW 21/1985, s. 1185-1191).
- Bross, Siegfried: Richter und Sachverstaendiger, dargestellt anhand ausgewaehlter Probleme des Zivilprozess (ZJP 4/1989, s. 413-439).
- Chartier, Yves: Die neure Entwicklung des Zivilprozessrechts in Frankreich (ZJP 91/3, s. 286-302).
- Deliduman, Seyithan: Türk ve Alman Hukukunda Bilirkişilik (Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı II-III, s. 258-318).
- Demirer, Gürtan: Bilirkişilik ve Uygulamadaki Sorunları (ABD 1976/6, s. 1030-1036).
- Deryal, Yahya: Türk Hukukunda Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporu Örnekleri, İstanbul 2001.
- Döhring, Erich: Fachliche Kenntnisse des Richters und ihre Bewertung im Prozess (JZ 20/1968, s. 641-647).
- Duman, İlker Hasan: Hukuk Mahkemesinde Bilirkişilik (ABD 1984/5, s. 741-763).
- Duman, İlker Hasan: Hukuk Mahkemesinde Bilirkişilik, İstanbul 1985.
- Fasching, Hans: Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts, zweite überarbeitete und ergaenzte Auflage, Wien 1990.

- Franzki, Harald: Die Reform des Sachverstaendigenbeweises in Zivilsachen (DRİZ 4/1976, s. 97-101).
- Friedrichs, Helmut: Richter und Sachverstaendiger aus der Sicht der Sozialgerichtsbarkeit (ZZP 4/1970, s. 394-418).
- Grunsky, Wolfgang: Zivilprozessrecht, 13. B., Köln-München 2008.
- Gürel, Ahmet: Bilirkişinin Cezai, Hukuki ve Etik Açılardan Sorumluluğu, Bilirkişilik Sempozyumu 9-10 Kasım 2001, Ankara 2001, s. 456-471).
- Gürelli, Nevzat: Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik, İstanbul 1967.
- Jauernig, Othmar: Zivilprozessrecht, 27. B., München 2002.
- Kahlke, Gerhard: Der Sachverstaendige der Berufungsinstanz (ZZP 1981/1, s. 50-70).
- Kalay, Ali: Bilirkişi Kurumunun Fayda ve Sakıncaları (Maliye Dergisi 1980/48, s. 148-159).
- Kaufmann, Arthur: Das Problem der Abhaengigkeit des Strafrichters vom medizinischen Sachverstaendigen (JZ 23/1985, s. 1065-1072).
- Kılıçoğlu, Ahmet: Yargıda Bilirkişilik Çıkmazı (ABD 1986/5, s. 643-648).
- Konuralp, Haluk: Medeni Usul Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları, Ankara 1999.
- Köroğlu, Hasan: Uygulamada ve İçtihadta Bilirkişilik, Ankara 1995.
- Kudat, Arkun: Cismani Zararların Değerlendirilmesinde Bilirkişilik Meselesi (TBB'nin Düzenlediği 1. Türk Hukuk Kongresine Sunulan Tebliğ, Ankara 1971, s. 1-11).
- Kunter, Nurullah / Yenisey, Feridun / Nuhoğlu, Ayşe: Ceza Muhakemesi Hukuku, 16. B., İstanbul 2008.

- Kuru, Baki: Usulî Müktesep Hak (Usule İlişkin Kazınılmış Hak), (Dr. A. Recai Seçkin'e Armağan, Ankara 1974, s. 395-409).
- Kuru, Baki: Hukuk Muhakemeleri Usulü, Cilt 3, İstanbul 2001.
- Mavioğlu, Oral : Bilirkişiye Başvurma Zorunluluğu ve Bilirkişi Raporları Karşısında Yargıcın Durumu (İÜHFM 1970/XXXVI/1-4, s. 371-387).
- Marburger, Peter: Buchsprechung, Fritz Nicklisch (Hrsg.), Der technische Sachverstaendige im Prozess, Landesberichte und Generalbericht, VII. Internationaler Kongress für Prozessrecht, C.F. Müller, Heidelberg 1984, XI, 328 S. ZZP 100. Band, Heft: 3, 1987, s. 361-365)
- Musluoğlu, Lütfü: Ehlivukuların Rey Beyan Etmeleri ve Ehlivukuf (ABD 1960/3, s. 67 vd.).
- Nicklisch, Fritz : Technische Regelwerke, Sachverstaendigengutachten im Rechtsinne (NJW 1983/16 s. 841-850).
- Oehler, Klaus: Zur Problematik der Sachverstaendigenauswahl (ZRP 1999/7, s. 285-288).
- Olzen, Dirk: Das Verhaeltnis von Richtern und Sachverstaendigen im Zivilprozess unter Berücksichtigung des Grundsatzes der freien Beweiswürdigung (ZZP 93 / 1980, s. 66-88).
- Öztek, Selçuk: Fransız Hukukunda Bilirkişilik (Mukayeseli Hukukta Bilirkişilik ve Sorunları, Yargıtay 125. Yıl Dönümü, Ankara 1993, s.45-56).
- Öztürk, Yusuf : Yargıcın Bilirkişiye Başvurmayacağı Zorunlu Durum (Balıkesir BD 1996/57, s. 14-16).
- Pekcanitez, Hakan: Bilirkişi ve Hakem Odaları Birliği, İstanbul'da Milletlerarası Tahkim Merkezi Kurulması Hakkında Adalet Bakanlığı Tarafından Hazırlanan Kanun Taslakları, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsünde Bu Kanun Taslakları Hakkında 14 Mayıs 2001'de Yapılan Toplantı, Ankara 2001, s. 7-9).

- Perçin, Hüseyin : Adli Tıp Raporlarından Yakınlıklar (İBD 1974/5-8, s. 317-321).
- Pieper, Helmut: Richter und Sachverstaendiger im Zivilprozessrecht (ZZP 84/1, s. 1-40), (Pieper, ZZP).
- Pieper, Helmut: Die Regeln der Technik im Zivilprozess (Betriebsberater 1987/5, s. 273-282).
- Postacıoğlu, İlhan: Medeni Usul Hukuku Dersleri, 6. B., İstanbul 1975.
- Rechberger, Walter / Simotta, Daphne-Arianne : Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts: Erkenntnisverfahren, 6. B., Wien 2003.
- Rosenberg, Leo/Schwab, Karl Heinz/Gottwald, Peter : Zivilprozessrecht, 16. B., München 2004.
- Sendler, Horst: Richter und Sachverstaendige (NJW 1986/47, s. 2907-2925).
- Şahin, Cumhur: Ceza Muhakemesinde Bilirkişi Atanması ve Zorunlu Bilirkişilik (Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, Ankara 2002, s. 190-236).
- Şengün, Kemal Oğuz: Bilirkişinin Sorumluluğu ve Sonuçları (AD 1969/7, s. 456-463).
- Şişli, Zeynep: İş Hukukunda Bilirkişilik (İzmir Barosu Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, s. 222-234).
- Tanverdi, Mücahit: Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991.
- Tanrıver, Süha: Bilirkişinin Hukuki Statüsü, Yükümlülükleri, Yetkileri ve Sorumluluğu, Ankara 2002, (Tanrıver-Kitap).
- Tanrıver, Süha: Bilirkişinin Etik, Hukuki ve Cezai Açından Sorumluluğu (Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, Ankara, s. 406-449).

- Taşpınar, Sema: Bilirkişi Ücreti (Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, Ankara 2002, s. 347-394).
- Taşpınar, Sema: Türk Hukuku'nda ve Karşılařtırılmalđ Hukukta Bilirkişi Ücreti (Prof. Dr. Ergun Önen'e Armağan, İstanbul 2003, s. 373-416).
- Tuğsavul, Muhsin: Ehlivukuf (Bilirkişi) (AD 1952/6, s. 773-795).
- Türk, Hikmet Sami: Bilirkişilik (AD 2000/10, s. 5-9).
- Ulukapı, Ömer: Bilirkişi Raporu ve Bilirkişi Raporunun Delil Olarak Değeri (Bilirkişilik Sempozyumu 9-10 Kasım 2001, Ankara, 291-315).
- Üstandağ, Saim: Medeni Yargılama Hukuku, C. I-II, 6. B., İstanbul 1997.
- Üstandağ, Saim / Tanverdi, Mücahit: Alman Usul Hukukunda Bilirkişilik (Mukayeseli Hukuk Bilirkişilik Sorunları Sempozyumu, İstanbul 1992, s. 5-29).
- Üstünkaya, Feza: Yargıç Karşısında Bilirkişi Raporunun Hukuki Değeri (ABD 1982/4, s. 84-96).
- Vogel, Oscar: Grundriss des Zivilprozessrecht und des internationalen Zivilprozessrechts der Schweiz, Bern 1992.
- Walter, Hans / Küper, Maria: Die Einholung medizinischer Gutachten und Obergutachten im Zivilprozess (NJW 1968/5, s. 182-185).
- Werner, Nickl: Das steuerrechtliche Sachverstaendigen- gutachten im Unterhaltsprozess (NJW 1989/34, s. 2091-2094).
- Wimmer, Wolf: Parapsychologie, Wissenschaft und Rechtsordnung (NJW 1979/12, s. 587-589).
- Yıldırım, Kamil: Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi, İstanbul 1990, (Yıldırım-Deliller).

- Yıldırım, Kamil: Bilirkişi Delilinin Mukayeseli Hukuk ve Türk Hukukundaki Durumu (75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı, Ankara 2004, s. 833-841).
- Yılmaz, Ejder: Uygulamada Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporları (Mali Hukuk 1996/62, s. 12-31), (Yılmaz-Bilirkişi Raporları).
- Yılmaz, Ejder: Hukukumuzda Bilirkişilik Kurumu (Yaklaşım Dergisi 1996/42, s. 26-31).
- Yılmaz, Ejder: İkinci Bilirkişi Eğitim Semineri, 30-31 Mart / 1 Nisan 2000 (Adliye Sarayı), Ankara 2000, s. 3-26).
- Yılmaz, Ejder : Bilirkişiliğin Kurumsallaştırılması Hakkında Bir Kanun Taslağı (Bilirkişilik Sempozyumu 9-10 Kasım 2001, Ankara 2002, s. 538-550).
- Yılmaz, Orhan : Plan, Harita veya Krokinin Uzman Bilirkişi Marifetiyle Uygulanmasında Usul (ABD 1984/5, s. 764-782).
- Zeiss, Walter / Schreiber, Klaus: Zivilprozessrecht, 10. B., Tübingen 2003.

